

Digitaliseret af | Digitised by



**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgavebetegnelse | Edition Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Nielsen, R.; af R. Nielsen.

Om Betingelserne for en kraftig Villie : sex
Forelæsninger

2. Oplag.

Kjøbenhavn : I. H. Schubothe, 1884

86 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.





14.-82

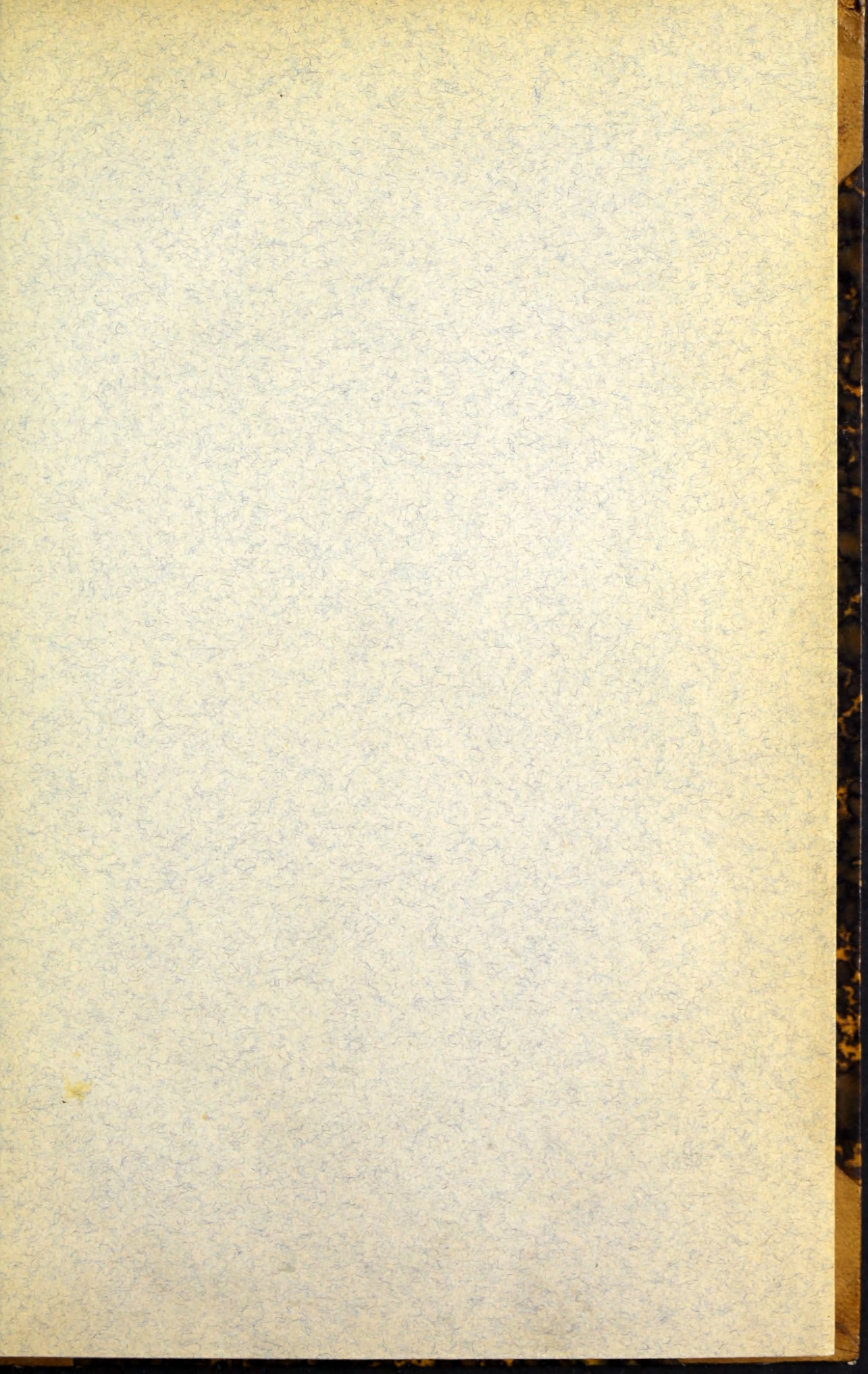
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 14 8°

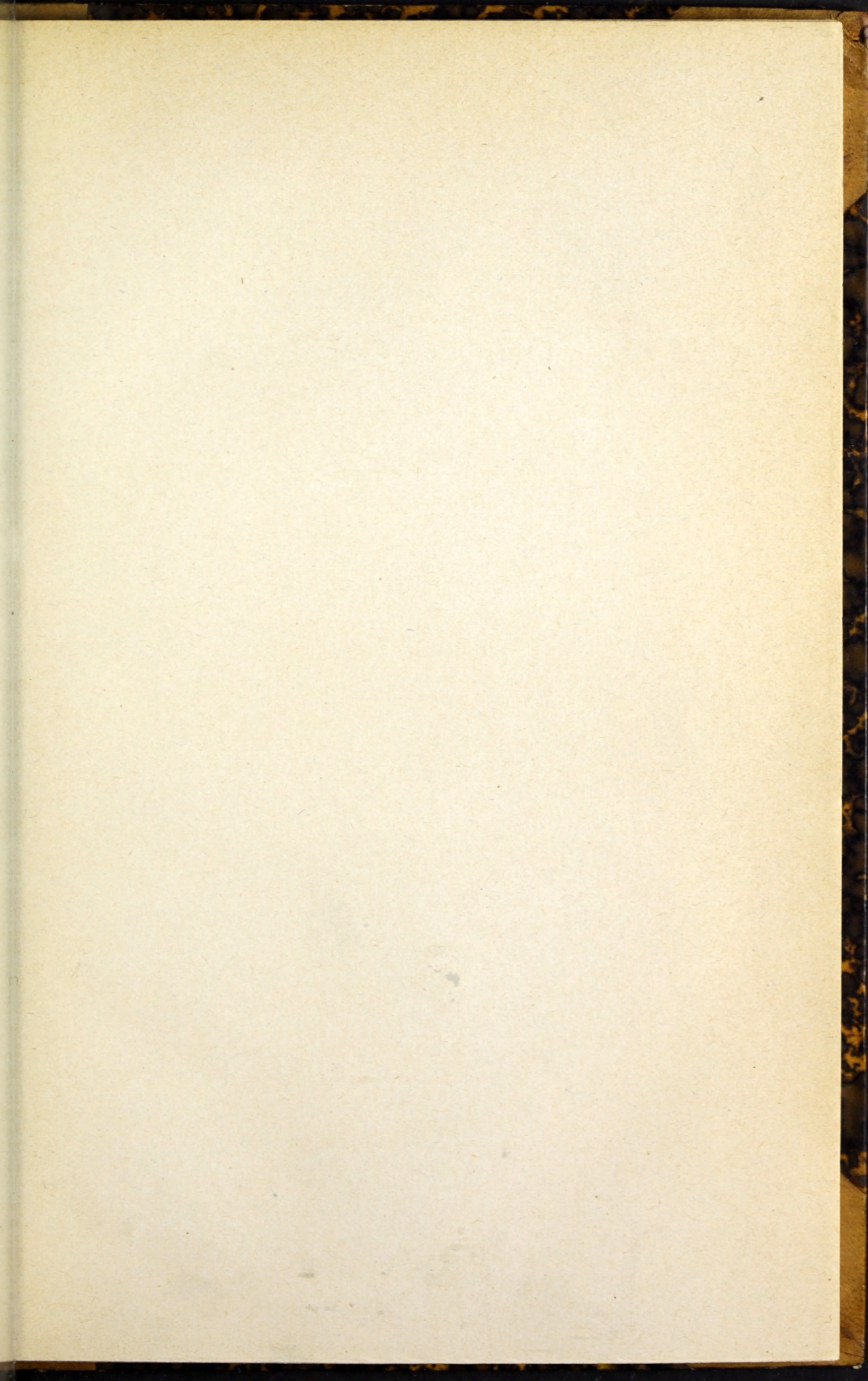


1 1 14 0 8 01300 6

+Rex







OM
BETINGELSERNE FOR
EN KRAFTIG VILLIE.

SEX FORELÆSNINGER

AF

R. NIELSEN.

ANDET OPLAG.



KJØBENHAVN.

FORLAGT AF I. H. SCHUBOTHES BOGHANDEL.

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1884.



Første Forelæsning.

Der er i Menneskenes Sind en ubetvingelig Uro, en dunkel ustyrlig Drift, som jager efter Frihed. Hvad er da Frihed? Et personligt Gode, altsaa mere end et udvortes Vilkaar. Dersom Frihed blot var et udvortes Vilkaar, en Tilstand, der kunde naaes ved at unddrage sig ydre Baand og Tvang, da vilde Zigeuneren være friere end Statsborgeren, Markens vilde Dyr og Fuglene under Himlen friere end Mennesket. Men Frihed er væsenlig et indvortes Gode, Frihed er vor Individualitets Selvstændighed, vor Personligheds Grundpræg; Frihed er vort Adelsbrev, vort indre, sande, oprindelige Selv.

Selvstændighed beroer paa Selvbestaaen, Selvbestaaen paa Selvbestemmen, og Selvbestemmen er Frihed: jo mere Selv der er i et Menneske, desto større er Friheden; jo mindre og svagere Selvet er, desto mindre er Friheden. Frihedens Grund er Villie, thi Villien er Selvets Kjærne. Selvet er det Selvbestemmende, men Selvbestemmelses-evnen er netop Villien; Villien er fri: jo kraftigere Villie, desto større Frihed, jo svagere Villie, desto mindre Frihed.

Ere nu alle Mennesker oprindelig anlagte paa Frihed, saa er jo hermed givet, at de alle uden Undtagelse maae have en fri Villie. Men idet vi antage, at alle Mennesker have fri Villie, saa maae vi dog tilstaae, at vi langt fra alle besidde Villiens Frihed i lige Maal; Nogle have en stærk, Andre en svag Villie: hvoraf kan det vel komme? Er Villien noget Medfødt eller noget Selverhvervet eller

maaskee en Himlens Gave, en Gave af Aanden, den evigt frie? Vi kunne nu gjerne sige, at den deels er noget Medfødt, deels noget Selverhvervet, og dog i Et og Alt en Himlens Gave; men saa kommer det da an paa, hvorledes dette nærmere bliver at forstaae.

Vor første Forudsætning er, at Villien beroer paa noget Medfødt. Til Villie hører naturligt Anlæg. Det er en Kjendsgjerning, at der fødes Individualiteter med saa fremtrædende Selvstændighed, at de fra Naturens Haand udgaae som lutter Villie. Det er de fødte Herskere; Herskerpræget med dets Overlegenhed er over dem, enten de for Øvrigt befinde sig i høiere eller lavere Stilling. De, der saae en Napoleon i hans første Ungdom, mødte det samme Blik, de fine, læselige Skjæbnetræk, den samme Sluttethed og jernfaste Villie hos den unge Elev fra Brienne som siden hos den store Keiser. Andre derimod komme til Verden med saa svage Selvstændighedsanlæg og forraade en saa paafaldende Villieløshed, at de synes bestemte til at gaae i Ledebaand hele Livet igjennem. Selv om de fødes i Purpur og, saa at sige, med et Scepter i Haanden, er Villiessvagheden dog saa stor, at de aldrig selv formaae enten at fatte eller fastholde nogen afgjørende Beslutning. De leve under et bestandigt Formynderskab: Yndlinge, Tjenere, Raadgivere maae paatage sig at ville i deres Sted, og de paatage sig det gjerne.

Istedenfor at gaae ud fra Grundsætningen om alle Menneskers lige Adkomst til Frihedens Goder, skulde man fra dette Synspunkt fristes til at troe, at Naturen havde reist et uoverstigeligt Grændseskjel mellem Fribaarne og Ufribaarne, havde forud bestemt Nogle til Selvstændighed, Andre til Afhængighed, Nogle til Herrer, Andre til Slaver. Vi tør imidlertid, hvad det Medfødte angaaer, ikke oversee, at det ingenlunde forholder sig med Villieseenvnen som med andre Sjæleevner f. Ex. Hukommelsen. Naar En siger: jeg har engang havt en meget tro Hukommelse, men desværre næsten tabt den i en stor Sygdom, saa beklage vi ham, og vor Beklagelse

er uden Forbehold. Vil Nogen derimod træde frem og sige: jeg har engang havt en meget kraftig Villie, men ulykkeligviis mistet den i en Feber, saa beklage vi ham vel ogsaa, men dog med et eget Forbehold. — Man kan miste Synet uden at miste Hørelsen, man kan til en vis Grad tabe Hukommelsen uden at tabe Forstanden; men vi kjende ingen Sygdom, hvori et Menneske kan tabe Villien, og for Resten gjenvinde sin Helsen.

Den, der forsikkrer, at han har alle Sjæleevner ubeskaarne paa Villien nær, som desværre gik tabt i en Koldfeber, kan ikke være rigtig i Hovedet. Et besynderligt Menneske! Han har Kundskaber, Dannelse, brillant Hukommelse og som det synes ogsaa god Forstand, kan tale med om mange Ting, Videnskab, Politik, Konst, Handelsaffairer, uden at man mærker Noget; kun naar han kommer paa det ene Punkt, det Punkt om Villien og Koldfeberen, bliver han sær. Sligt kan hændes, naar vi tænke paa Sindssygdomme. En ældre Kone, som i sin Familie altid havde været anseet for sund og karsk, kom pludselig til den Overbeviisning, at hun ikke kunde spise. Havde hun da ingen Appetit? Jo. Var hun bange for at blive forbigivet? Nei. Hvad var der da i Veien? Ak, det var en haard Skjæbne. Hun havde længe anet det; men nu var det pludselig gaaet op for hende; hun var nemlig ikke som andre Mennesker forsynet med indvendige Organer, og hvad kunde det saa nytte, at hun spiste. Hun var, forsikkrede hun, huul indeni, ganske huul, huul som en Tromme, og saa græd hun. Paa lignende Maade kan et Menneske falde paa den Fixidee, at han har tabt sin Villie, eller slet ikke er bleven begavet med Villie, at der i hans Indre er noget Huult, inderst inde et tomt Rum, et lille mørkt Hul, just der, hvor Villien skulde sidde.

Det er en Fixidee; men idet vi føle os overbeviste om, at det maa være en Fixidee, gjøre vi et Fremskridt i Erkjendelse. Vi indsee nemlig, at Villien, trods det Medfødte i Evnen, er anderledes afhængig af os selv end hvilkensomhelst anden Evne. Jeg faaer ikke en stærk

Hukommelse, fordi jeg vil, eller en frugtbar Forstand, fordi jeg vil, eller en dyb Følelse eller en rig Indbildningskraft, fordi jeg vil; slige Fortrin beroe paa Naturbegavelse, og herom gjælder det, at Ingen kan lægge en Alen til sin Væxt. Med Villien er det en anden Sag; Villie faaer jeg kun, idet jeg vil, ene og alene, fordi jeg vil. Et Menneske kan have nok saa store Gaver og rige Evner: dersom han ikke vil, saa faaer han ingen Villie. Den, der vil halvt, faaer en halv Villie; men den, der kraftig vil, faaer en kraftig Villie. Villien er fra dette Synspunkt sin egen Aarsag: ved at ville frembringe vi Villie. Villien er altsaa vor egen Frembringelse, en Frembringelse, hvorunder Selvet, det Villende i os, frembringer sig selv. Det kan gives os at ville, men Villien kan ikke gives os, vi maae erhverve den selv: Villien er noget Selverhvervet.

Hvorfor have saa ikke alle Mennesker en lige stærk og kraftig Villie? Det maa, ifølge den sidst opstillede Synsmaade, være deres egen Skyld. Og dog har ogsaa denne Synsmaade sin Misviisning. Her melder sig En med en Indvending, lad os høre ham. Han siger: Dersom Villie alene beroede paa det at ville, saa vilde min Villie, det være sagt uden al Beskedenhed, være en af de største og stærkeste i Samtiden. Thi Villiens Selverhvervelse, Villie frembragt ved Villie, en sig bestandig forøgende og forstærkende Selvbestemmen, en mægtig, stor og kraftig Villie er netop det Ideal, jeg har sværmet for fra min Ungdom af. Men jeg er, just paa Grund af min Iver, kommet tilkort med Idealet. Ikke har jeg hengivet mig til den sværmeriske Indbildning, at et Menneske kan i det Udvotes Alt, hvad han vil, at Villien kan flytte Bjerge. Jeg har holdt mig til de mig forundte Evner; men netop i det Indvotes har jeg seet den gabende Kløft mellem at ville og at kunne. For at kunne bestemme Villien som min egen, maatte jeg begynde med en omhyggelig og nøiagtig Udskillen af det, som var mit, fra det, som ikke var mit. Men da jeg havde udskilt Alt, som ikke var mit, hvormeget beholdt

jeg saa tilbage? Kun det at ville, den indre Bestemmen, Villiestanken, den rene Villen, et Skyggevæsen uden Kraft. Kun forsaavidt jeg er mig min Villie tydelig bevidst, tør jeg kalde den min, og kun forsaavidt jeg tør kalde den min, kan jeg selv bestemme den. Hvad der er mig ubevidst, er ikke mit; Ingen kan bestemme, hvad han ikke kjender. Det eneste i Villien, jeg er mig bevidst, er det, at jeg vil. Med denne Bevidsthed kan jeg sidde hele Dage og ville og ville uden at udrette det Allermindste. I samme Øieblik jeg forsøger at foretage mig Noget, indløber der strax en Mængde ueensartede Biomstændigheder, som jeg ikke gennemskuer, og hvorover jeg ikke er Herre. Jeg kan sidde ved et rigt-bedækket Bord, hungrig og tørstig: dersom jeg ikke gjorde Andet end ville, saa sultede jeg ihjel, og det var dog netop det, som jeg ikke vilde. Nu sige Menneskene rigtignok, at sligt er Spidsfindighed. «Ræk Haanden ud og tag for dig; med andre Ord: brug dine Kræfter, saa sulter du ikke ihjel». Men jeg har en Mistanke om, at Menneskene i slige Ting ikke altid vide, hvad de selv sige. «Brug dine Kræfter!» det er jo netop min Gaade. Er det Kræfternes Brug, der beroer paa Villien, eller er det ikke snarere Villiens Brug, der beroer paa Kræfterne? Naar vi vilkaarlig bevæge Arm og Haand, da forekommer det os vel, at det er vor bevidste Villie, der gjør det; men at det ikke er saaledes, kan den ringeste Eftertanke lære os. Villien bevæger Nerverne, Nerverne Musklerne, og Musklerne Armen, uden at vi paa nogen Maade ere istand til at blive os bevidste, hvorledes det egentlig gaaer til. Kun Saameget vide vi, at det ikke er det i vor Villie, vi tør kalde vort Eget, som formaaer at udrette Sligt. Bliver Armen lam, skjæres Bevægenerverne over, saa kan den Paagjældende ville saa kraftig, han vil: Armen bevæger sig ikke.

Dersom Kræfternes Brug ubetinget beroede paa vor Villie, da maatte vor Villie jo selv have Kræfterne i sin Magt. At erhverve sig Villie ved kraftig at ville, vilde da bogstavelig være det Samme som at frembringe de

legemlige Kræfter, hvortil Villien trænger. Man maatte da ved selverhvervet Villie kunne overvinde Sygdom og frembringe Sundhed; men at dette er umuligt, tilstaaer Enhver. Det er en Kjendsgjerning, at visse Muskler og Muskelbevægelser ere Villien underlagte; men at det ingenlunde er Villien, vor bevidste, selverhvervede Villie, som fra Begyndelsen af har gjort sig til Herre over Musklerne, er indlysende. At ville forklare Organernes Brug af Vanen er tankeløst. Vane kommer ved Gjentagelse; Villien, hedder det, gentager Brugen af Organerne saalænge, indtil den tilsidst bliver Herre over Bevægelserne. Saa forklarer man Kræfternes Brug ved at sige: Brugen gentager sig; en maadelig Forklaring, naar der netop spørges om Brugens Mulighed. Det er jo, som vilde man forklare et Mirakel ved at sige: Miraklet gentager sig.

Den Sygdom, man kalder St. Veits Dands, giver iøinefaldende Exempler paa Misforhold mellem Villien og Bevægelserne. Lemmerne bevæge sig uden at adspørge Villien. — I Talens Strøm synes det, som om Ordene i deres Forbindelse ligefrem bleve styrede af vor bevidste Villie, og dog er det ikke altid let at finde just det Ord, man søger. I Tilfælde af Hjernesvækkelse kan Skilsmissen mellem det, den Syge egentlig vilde sige, og det, han virkelig siger, endog være saa stor, at han f. Ex. siger Kjøkken, naar han mener Brød, og Skuffe, naar han mener Penge. Villien sigter paa det Rette, men de bevægende Kræfter unddrage sig den rette Brug.

Det er med Villien som med en Herre, der udretter Alt ved Tjenere, og desaarsag maa bære Ansvar for Alt, hvad Tjenerne gjøre. Er det noget Godt, saa roser man, ikke Tjenerne, men Herren, thi det var jo ham, der vilde det; er det noget Ondt, saa dadler man, ikke Tjenerne, men Herren, thi det var jo ham, der vilde det. Dette er altsammen i sin Orden, saalænge Tjenerne ere, som villieløse Slaver, punktlig lydige. Men begynde de at gaae paa deres egen Haand og blive ulydige eller dog kun halvt lydige, saa kan Herren ikke længer tage

Skylden paa sig. Og dog har en Herre i Reglen større Hævd over sine Tjenere, end Villien over sine Kræfter. Det staaer i Herrens Magt at give en ulydig Tjener Afsked og antage en ny Tjener; men det staaer ikke i Villiens Magt at give de gamle, ulydige Nerver Afsked og antage nye i deres Sted.

Brug dine Kræfter! det er som vilde en Aladdin sige: gnid paa Lampen! Villiens Brug af Kræfterne er vel ikke eventyrlig, thi den er bunden til Lovene; men i sin sidste Grund er den desuagtet lige saa uforklarlig som Aandens Komme, naar Lampen gnides. Villien vil, og Kræfterne røre sig; der gnides paa Lampen, og Aanden kommer: det første Phænomen er gaadefuldt som det sidste.

Vi have her betragtet to indbyrdes modsatte Forestillingsmaader, af hvilke den første udelukkende gjør Villien til noget Medfødt, medens den sidste ligesaa udelukkende gjør den til noget Selverhvervet. At de begge ende i det Urimelige, kommer af, at de begge, hver paa sin Maade, forvexle Villien selv med dens Betingelser. Det Medfødte er endnu ikke Villie; det er kun Villiesanlæg, og forsaavidt en Betingelse. Det Selverhvervede er ikke Villiens Grund; Selverhvervelsen forudsætter netop det, som skal erhverves. For at frembringe Villie, maa man ville, men for at kunne ville, maa man jo allerede have Villie, for kraftig at ville, maa man have en kraftig Villie. Den, som slet ingen Villie har at begynde med, kan ikke ville, og den, som ikke forud har en kraftig Villie, kan ikke ville kraftig. Saa sees da heraf, at den Selverhvervelse, hvorunder Villien bliver til og voxer, ikke kan være Villiens inderste Grund og første Aarsag, men kun en Betingelse.

Nu kunde man fristes til at slaae de to Betingelser sammen og sige: Villien er dels noget Medfødt, dels noget Erhvervet; ved at tage det Medfødte og det Erhvervede under Eet, faae vi baade Villiens Selvbestemmen og dens Grund, altsaa: den hele Villie. Det er en

Umulighed; de to Betingelser ere altfor ueensartede til, at de saadan uden videre skulde lade sig sammensmelte. Der er i Villiens Væsen Noget, der beroer paa Naturen, og Noget, der beroer paa os. Men det, der beroer paa Naturen, kan umulig berøe paa os; thi, hvis saa var, maatte vi jo sige, at det Hele beroer paa os. Omvendt kan det, som beroer paa os, da heller ikke siges at berøe paa Naturen; thi, hvis saa var, maatte jo det Hele komme til at berøe paa Naturen. Nei, det, som skal kunne forene de to ueensartede Betingelser, maa nødvendig være et tredie Høiere, en Villiesmagt, som paa en Gang er i Naturen og dog over Naturen, i os og dog over os: denne Villiesmagt er Aanden.

Idet vor frie Villie opfattes som en Aandens Gave, bliver den i allerhøieste Forstand en Opgave, og Opgavens Løsning religiøs. Men netop ved det Religiøse begynde Vanskelighederne forfra, thi her begynde Misdådningerne for Alvor.

Det Religiøse har mange Fjender. Fromme Mænd klage bitterlig over Nutidens Ugudelighed og tiltagende Vantro; de have vel Grund dertil, naar de vende Blikket udad og see det stadig voxende Tal af udvortes Fjender. Men Fjenden er i det Indvortes! «Ja», svare de, «vor Arvefjende er indvortes, det er Djævelen, Antichristen, Dyret med de mange Horn, hvis Tegn vi snart faae at see — i det Udvortes». Men Fjenden er i det Indvortes, i det Religiøse selv, en Hær af snigende Misforstaaelser. De første farlige Fjender, et troende Sind har at værge sig imod, ere Misfostre af dets egen opulmende Indbildning. Slige Misfostre vise sig under mange Forklædninger; de melde sig ikke altid med Sjæleangst, lyssky Forsagthed og Tvivl, de melde sig ligesaa ofte med svullen Tro, falsk Sikkerhed og en vis tykblodig Selvtillid, som hindrer Aandens Udvikling. De, som ville bygge paa Religionens hellige Grund, maae bære sig ad som Israeliterne, da de byggede paa det andet Tempel, den Helligdom, som i Tidens Fylde skulde modtage Verdens Frelser; de byggede med Værget i Haanden.

Kun er Forskjellen den, at Fjenderne af hiint udvortes Tempel vare udvortes; men Fjenderne af Aandens Helligdom ere væsenlig indvortes.

Ogsaa Reflexioner ere farlige, naar Forstanden, medens den endnu er usikker over Villielivets Forudsætninger, begynder at raisonnerer. Her er En, som klager, at han trods al sin Eftertanke ikke er istand til at komme paa det Rene med, hvorledes det i Troen egenlig forholder sig med Aanden og Villien. Jeg hører jo nok, siger han, en heel Deel salvelsesfulde Forsikringer om, at det er Gud den Helligaand, der gjenføder Mennesket, skaber i os et nyt Menneske, et nyt Sind, en ny Villie o. s. v. Naar der tales saadan i al Almindelighed derom, især naar der tales i Pathos, faaer jeg en Fornemmelse, som om jeg ogsaa forstod det, at sige: i al Almindelighed. Men naar jeg saa gaaer i mig selv og ret forsøger at gjøre mig Rede for, hvorledes det da egenlig forholder sig med Aand og Villie, saa løber det rundt for mig. De Opvakte tilraabe mig: «Du skal ikke gruble, men troe; naar Du bare vil troe, saa gaaer det som af sig selv!» Jeg vil gjerne troe, men hvormed skal jeg praktisk begynde, fra hvem skal Begyndelsen udgaae, fra Aanden eller mig selv? Er det mig, der skal gjøre det første Skridt, saa nødes jeg da til at begynde med den Villie, jeg har; men den Villie, jeg har, er jo netop den gamle Villie, en Villie, som ikke duer, en Villie udenfor Aanden, altsaa en aandløs Villie. Hvorledes kan et Menneske komme til Aanden ved Hjælp af en aandløs Villie? Saa hedder det: «Du skal bede om Aanden!» Men saalænge jeg endnu ikke har faaet Aanden, er jo min Bøn aandløs! Det kan altsaa ikke være mig, der skal begynde; det maa være Aanden. Staaer det nu fast, at Begyndelsen udgaaer, ikke fra mig, men fra Aanden: saa har jeg intet Andet at gjøre end at sidde stille hen og vente paa Aanden. Skal jeg da blive Kvæker? Man svarer mig: «Du har jo Aanden, saa sandt Du er døbt. Det kommer alene an paa Dig selv, om Du vil ihukomme din Daabspagt og lade Aanden

virke». — Lade Aanden virke! Men saa er her jo dog Noget, der udelukkende beroer paa mig, ikke paa Aanden. Hvad vil det sige, at ihukomme sin Daabspagt? Det kan dog umulig være en blot og bar Hukommelsessag; her maa være Noget, som udtrykkelig beroer paa Sind og Villie, mit eget Sind, min egen Villie. For at Aanden skal kunne virke i mig, maa jeg altsaa, som ovenfor sagt, ved min, endnu aandløse, Villie hjælpe den til at virke. Saa griber man da til den sidste Forklaring og siger: «Du skal ikke belure Aanden, ikke formaste Dig til at ville forstaae, hvorledes den virker. Den virker i det Skjulte som en ny Natur; Du skal erfare dens Virksomhed som en Kjendsgjerning. Du kan erfare, at Planten voxer, men ikke gjennemskue Naturens Hemmelighed og begribe, hvorledes. Det nye Liv er en ny Plante, det voxer en stille Væxt: vi voxe, vi groe, det er en Kjendsgjerning.»

Saa føres der da megen opbyggelig Tale om Livets aandelige Væxt, hvorledes det groer, selv naar vi sove. Jeg kan desværre ikke faae Øie paa Kjendsgjerningen. Bygget groer og Havren groer; det groer i den Frugtsommelige, og Barnet fødes og voxer til Mand, og der vaagner i Manden en Drift, som Barnet ikke kjendte; det er Kjendsgjærninger. Men med Livets Væxt i de Troende er det en egen Sag. Jeg har i mange Aar hørt dem sige, at det groer i dem, at de bestandig voxe; jeg har taget dem paa Ordet og saa nøiagtig som muligt taget Maal af dem, for dog tilsidst at opbygges ved Kjendsgjærningen; men hvad har jeg erfaret? I det Udvortes har jeg vel kunnet see, at ogsaa de Troende forandre sig med Aarene, at Nogle af dem blive, om ikke altid høiere, saa dog ikke sjældent endeel førere; men hvad Charakterudvikling angaaer, har jeg ikke været istand til at opdage nogen Fremgang. Det forekommer mig, at Gjennemsnittet staaer akkurat ved det samme Maal iaar som for ti, ja for tyve Aar siden: skikkelige Mennesker, som — paa Talemaaderne nær — have en paafaldende Lighed med andre skikkelige

Mennesker. Det med Væxten maa da være en stor Hemmelighed. Min Hemmelighed er, at det ikke vil groe i mig. Jeg fik ogsaa i sin Tid en Opvækkelse og haabede, at det skulde groe; men desværre, det groer ikke: jeg er som Grantræet, der engang havde været Juletræ, — sat i Væxten.

Denne Prøve paa tilraisonnerede Misforstaaelser indeholder en kraftig Paamindelse om, at Fjenden er i det Indvortes.

Hvad sigter saa alt dette til? En Forstaaelse af, hvad Villie er. Vi begyndte med at antage Villien for noget Medfødt; men Antagelsen førte til det Urimelige. Vi fortsatte med at opfatte Villien som noget Selverhvervet, men Opfattelsen førte til det Urimelige. Vi endte med at henføre Villien til Aanden; men idet Opgaven blev religiøs, kom Misforstaaelserne. Saa skulde dette da indlede et Forsøg paa at eftervise Villiens Udspring og klare Betingelserne for en kraftig Villie.

Anden Forelæsning.

Efter en gammel Inddeling siges Mennesket at bestaae af tre Hoveddele: Legeme, Sjæl og Aand. Denne Tre-
deling maa dog ikke forståaes, som om Mennesket var sammensat af tre Stykker, og det Hele fremkommet ved, at Sjælen var sat ind i Legemet, og Aanden ind i Sjælen, at det Ydre skulde omgive det Indre som den ene Æske kan omgive den anden. Dersom det Indre kun var ind-
æsket i det Ydre, vilde jo Eenheden mangle, den orga-
niske Eenhed, der gjør os til levende Væsener.

Et af de stærkeste Vidnesbyrd for, at det menneske-
lige Legeme, trods Mangfoldigheden og Forskjelligheden af dets Dele, ikke er, hvad man kalder en Maskine, et sammenstykket Hele, men besjæles af Liv og Selveenhed, er Følelsen af Smerte. Der kan være Smerte i de for-
skjelligste Dele af Legemet, men Smerten som Smerte vedkommer egenlig ikke Delene for sig, ikke engang Nerverne; det er Sjælen, der føler. Den, der, for at holde os til Hverdagserfaringer, har f. Ex. Tandpine, siger ikke: det maa Tænderne om, det er en Uro i Nerverne, som ikke vedkommer mig; nei, han maa bekjende, at det vedkommer ham, at det er ham selv, der maa føle Smerten, den Smerte, som er i Tænderne.

Var Mennesket et saadant sammenstykket Hele, at hver Deel havde sit eget Liv og sin egen Følelse for sig, da maatte det være det fuldt bevidste Selv let at under-
kaste sit Legeme Operationer; men for at underkaste sig

smertelige Operationer og dog, saavidt muligt, unddrage sig Smerten, bliver man jo nuomstunder chloroformeret. Ved denne Selvbedøvelse skeer det, at Legemets enkelte Dele, de enkelte Organer, blive som Stykker, der lide hvert for sig.

Følelsen, Selvforneemmelsen især, voxer, udvikles, forfines med Civilisationen; men det seer næsten ud, som om Villieskraften tog af. Da Mucius Scævola stak sin Haand i Ilden og lod den brænde, medens han taledes til Porsenna, da var han ganske vist ikke chloroformeret. Vel seer det ud, som var hans Haand kun et Stykke Legeme for sig, som kom det ikke ham ved, men var alene Haandens Sag, hvorvidt den kunde taale Ilden eller ikke; og dog var det ingen Udstykning. Han følte, hvad der foregik, han følte Smerten; men der var i hans Selv et Noget, som var stærkere end Følelsen, hævet over Smerten, det var hans besluttede Villie. Mucius Scævola var en Mand med kraftig Villie. Er det saa maaskee kun Manden, der i Forhold til Smerten kan have en saadan kraftig, heroisk Villie? Nei! ogsaa Kvinden. Historien veed at tale derom i Nordboernes Liv og i Romernes. Da Mrc. Brutus, Cassius og Casca havde sammensvoret sig for at myrde Cæsar og frelse Republiken, bar Brutus tungt paa Hemmeligheden og turde ikke betro den til sin Hustru: hun var jo dog kun en Kvinde. Porcia anede, hvad der foregik, men for at gjøre sig værdig til en Indvielse og vise, at hun, en Kvinde, kunde staa ved Mandens Side selv i et Rædslernes Øieblik, gav hun sig et dybt og smerteligt Stik i Foden. Saa traadte hun frem, let og med sikke Fjed, skjøndt Smerten brændte, og nu turde Brutus betro hende Alt. Porcia var en Kvinde med Villie, en stor og fast og kraftig Villie.

Det er da klart af Villien saavel som af Følelsen, at vort menneskelige Væsen ikke er et sammenstykket Hele, men en Livseenhed, en sig bestemmende Selveenhed, en Følelses- og Villieseenhed, et Jeg.

Den sunde Sands har paa sin Viis hævet sig over Sammenstykkningen ved at løfte Mennesket op over Tre-

delingens tre Dele; hvert Menneske kalder sig et Jeg og siger: Jeg har et Legeme, jeg har en Sjæl, jeg har Aand.

Her indtræder nu et besynderligt Forhold mellem: at have og at være. Hvad vor Besiddelse af udvortes Ting angaaer, falder det unaturligt at gjøre det, vi have, til Eet med det, vi ere. Fordi En har en Herregaard, siger han dog ikke: jeg er, hvad jeg har, en Herregaard, saalidt som den, der har en Stok, vil sige: jeg er en Stok. Rigtignok skal det i Amerika i nogle Kredse være Skik, at Værten præsenterer to Herrer i Selskabet for hinanden kort kategorisk som: to Millioner Dollars! — fire Millioner! men, ihvorvel en saadan Talbestemmelse har den Fordeel, at den exact angiver Inclinationsvinklen for det forskjellige Nik, hvormed de To bør komme hinanden imøde; saa kan det dog ikke negtes, at en saa ligefrem Sammensmeltning af det at have med det at være maa forekomme os noget vel materialistisk.

Anderledes, naar Talen er om vort Væsens Bestanddele og vore væsenlige Egenskaber. I denne Sammenhæng kan det at have paa forskjellig Maade falde sammen med det at være. Vi have et Legeme, vi ere Legemer, vort Væsen er legemligt; vi have en Sjæl, vi ere Sjæle, vort Væsen er sjæleligt; vi have en Aand, vi ere Aander, vort Væsen er aandeligt. I denne Sammensmeltning af, hvad vi have og hvad vi ere, fastholde vi vort Væsens Eenhed. Vort Selv, |vort Jeg, det Jeg, vi have, og det Jeg, vi ere, er fra første Spire af legemligt-sjæleligt-aandeligt. Der er i Mennesket kun een Natur; men! denne Natur har tre Hovedsider, og den hele Natur er igjen i enhver af sine Hovedsider. Der er i vor Grundnatur tre Naturer: en sandselig, svarende til Legemligheden og den Side af Sjælen, som gaaer ind under Sandsning og sandselige Tilskyndelser; en fornuftig, svarende til det Ulegemlige, altsaa til den Side af Sjælen, som gaaer op i Ideeanskuelser og Tænkning af det Almene; en aandelig, svarende til det oprindelige Selv i evig Frihed, til Aanden.

Denne Tredeling er afgjørende for Villien og dens Betingelser, thi heraf følger, at ogsaa Villien er tredeelt.

Vore mange Bryderier med Friheden, alle vore Anstregelser med at faae os selv i vor Magt og arbeide os op til Selvstændighed hidrøre fra, at vi oprindelig have tre Villier: en Driftvillie, svarende til vor sandselige Natur og det i Villien Medfødte, en Fornuftvillie, svarende til vor Erkjendelse af de almeengyldige Verdenslove og det i Villien Selverhvervede, og endelig en Aandsvillie, en Villie, som, naar den forstaaer sig selv og erkjender sit Udspring, har sin Selvstændighed i ubetinget Afhængighed af Aanden selv, og veed sig bevæget af Guds Villie.

Der er altsaa tre Trin, hvorpaa Mennesket kan staae med sin tresidige Villie; men det er klart, at vi maae staae enten paa det første eller paa det andet eller paa det tredie af disse Trin, naar vi skulle have en udeelt, fast og kraftig Villie.

Naturmennesket, hvorved vi ikke blot forstaae Mennesket som det er i raa, naturlig Tilstand, men det til sin medfødte Naturgrund umiddelbart bundne Menneske, staaer paa det første Trin. Det er med sin individuelle Begavelse, sin Fornuft og Genialitet som af een Støbning. Naturmennesket har, uden Hensyn til, hvorvidt dets Civilisering er naaet, kun een herskende Villie, een Grundvillie, og det er Driftvillien. Heltelivet i det gamle Norden og det hos Grækerne blomstrende Kulturliv lærer os, hvad dette vil sige.

Fornuftmennesket, hvorved vi udelukkende tænke paa Saadanne, hvis Villie bevæges af det for Tanken Nødvendige og i sin væsenlige Nødvendighed Almeengyldige, staaer paa det andet Trin. Tænkeren, den Vise, der kun vil, hvad han maa ville, har i sin Overeensstemmelse med sig selv een Villie, een Grundvillie og det er: Fornuftvillien. Oldtidens store Charakterer, en Sokrates, Stoikerne o. Fl. afgive Exempler.

Aandsmennesket, i Forbilledet selv det eneste sande Menneske, Frihedens Aabenbarer, der vil frigjøre Alle, staaer udelukkende paa det tredie Trin. Her er i Villiesenhed to Villier, en guddommelig og en fuldstændig

menneskelig; men de to Villier er ikke udstykkede, ikke splidagtige; den guddommelige er menneskelig og den menneskelige guddommelig; begges Eenhed er en absolut personlig Villieseenhed, det er Aandsvillien.

Men vi, det nittende Aarhundredes Børn, Natur-, Kultur- og Aandsmennesker af mange Kuld, hvor staae nu egentlig vi? Ikke paa noget enkelt af de tre Trin; vi staae paa alle Trin, alle mulige Mellemtrin. Det kommer af, at vi ere saa alsidige. At staae paa eet Trin, at blive staaende og staae fast, er jo eensidigt, og Eensidighed er den Udyd, man af alle mest maa frygte. Saa ere vi da alsidige, det vil sige: vi have Noget af en Driftvillie, Noget af en Fornuftvillie og Lidt af en Aandsvillie i forskjellig Blanding. Denne vor Alsidighed bevirker, at Villielivet trods al dets Rørighed gaaer noget trangt. Vi maae tjene ikke blot to, men tre Herrer; thi enhver af de tre Villier i os er en Stormagt, og Stormagter ere altid herskesyge. Kan Ingen af dem blive Overherre, saa vække de Splid; de ville svække os, udstykke vort Væsen og dele os, som Stormagterne i sin Tid deelte Polen.

Vi skulle i det Følgende betragte hvert af de tre Villiestrin for sig, og begynde da med Driftvillien.

Mennesket har Drifter ligesom Dyret, men derfor er Mennesket ikke et Dyr, og de menneskelige Drifter ikke dyriske. Man bør ikke ringeagte Drifterne, de høre nødvendig med til vor Menneskenatur; kun naar en menneskelig Drift begynder at blive dyrisk, har Mennesket Grund til at blive bange for sig selv. Særkjendet paa den menneskelige Drift er, at det Sandselige kan optage det Ideelle, gaae ind under det Fornuftige og suge Kræfter af det Aandelige. Driften kan omfatte det Laveste og det Høieste; der gives en Drift til sandselig Nydelse, men der gives ogsaa en Drift til Guds Rige.

Driften er Villiens frugtbare Skjød, det Hylster og Svøb, hvoraf den vikler sig ud. Derfor virker Driftvillien med en saa forunderlig primitiv Naturkraft. Villien kan ikke gribe uden at gribes af Noget, ikke bevæge sig med Kraft uden inderlig og stærkt at være bevæget af Noget.

Det som fra Begyndelsen af driver og bevæger, fordi dets Gjenstand fylder Villien, den naturlige Villens indre Drivende, er Driften.

Driftvillien kan tilegne sig det Fornuftige og fyldes af Ideer, men derfor bliver den ikke Fornuftvillie; den bliver kun en fornuftig Driftvillie. Den kan have Salighedens Længsler, tilegne sig Frihedens Forjættelser, ja selv den dybe Kjærligheds aandige Væsen, og dog bliver den aldrig Aandsvillie; den er og bliver en aandelig Driftvillie. Man tænke paa Forholdet mellem Mand og Kvinde, mellem Moder og Barn, og man vil erkjende, at det Sandselige kan forklares i det Ideelle, det Aandige, paa Driftlivets Grundlag. Lidenskaberne kunne være paa een Gang baade sandselige og ideelle. Digterne prise Kjærligheden, og vi ere dem taknemmelige. Men Kjærlighed er jo en Villie, og dog kalder man den ogsaa en Lidenskab. Rigtigt! Hos Eros er Villien Lidenskab, og Lidenskab Villie; saaledes maa det være: det er Driftvillie. De der paastaae, at denne Driftvillie i sin tilslørede Grund er dyrisk, bagvaske Eros og haane det Menneskelige. Julie har Villie til Romeo, hendes Villie er Lidenskab; men denne Lidenskab er som en aandig Livsluft det høiere Element, hvori hun voxer; dens Blus og Flamme er Lyset, hvori hun staaer som forklaret.

Hvor stort Driftvilliens Omfang er, kan sees, naar den anvendes paa Bestemmelsen af Folk og Mængde. Hvor er Folket? I Mængden. Hvor er saa Mængden? I Folket. Og dog er Mængden endnu ikke Folket, og Folket mere end Mængden, skjøndt begge Bestemmelser falde indenfor Driftvillien. Vi have et storstilet Exempel i det gamle Testamente. Da Moses var hos Jehova paa Bjerget, slog Folket sig løs, blev en Hob, blev Mængde. Denne i Lidenskab bevægede Mængde fordrede af Aaron, at han skulde gjøre dem Guder, som kunde føre dem an og «gaae for deres Aasyn.» Det var Driftvillie. Guder af Guld, Guldguder, det var noget anderledes Virkeligt og Nærværende end hiin Usynlige deroppe i Skyerne. Mængden fordrede det; den var høirøstet, thi

den havde en Villie. Aaron fandt, at det var en kraftig Villie; saa forvexlede han Folket med Mængden og støbte Guldkalven. Da Moses kom, og Aaron saae hans Aasyn, blev han angst og bad: «ikke blusse min Herres Vrede op; du kjender Folket, at det hælder til det Onde.» Da viste det sig, hvad Aandsvillie er. Moses stillede sig for Leirens Port og bød: «hvo som hører Jehova til, han komme til mig!» Moses satte Livet ind, thi Hoben var rasende. Men da Kommandostemmen lød, den myndig bydende, fik Hoben andre Tanker, en anden Villie: Mængden blev igjen et Folk. Fik Folket saa med Eet en Aandsvillie? Nei! kun Moses havde Aandsvillie; men Folket fik ved ham en Villie, som af uvilkaarlig Drift maatte bøie sig for Aand; det var en aandelig Driftvillie, og høiere Villie faaer Folket aldrig som Folk.

Gaae vi ind paa de særskilte Former, saa er enhver aandig Stræben, der oprindelig beroer paa særlig Begavelse, Talent, Geni, at henhøre under Driftvillien; Genivillie er Driftvillie.

Det er et dybt og sandt og rørende Træk i Øhlenschlægers Correggio, at den stakkels Antonio, hvis Mod Mikkil Angelos haarde, uretfærdige Dom har knuust, gaaer i Rette med sig selv og trøster sig med sin Konstnersamvittighed, idet han siger: «Gud veed, jeg gjorde det ei for at glimre. Jeg maledes, som Bien danner Celler, som Fuglen bygger i et Træ sin Rede,» altsaa af indre Trang, af Konstnerdrift; det er Driftvillie.

Gjælder det om praktisk udadgaaende Virksomhed, om historiske Bedrifter, hvilken Betydning have da ikke Drifttilskyndelser og Lidenskaber! Vi see det paa Heltene, en Kreds af store Skikkelser, som alle staae under Driftvillien. Hvormeget Fornuftigt, hvormange Ideer og Tanker har Villien ikke her formaaet at tilegne sig; og dog er det, naar vi see nærmere til, ikke Fornuftvillie, endnu mindre Aandsvillie, men en af Ideer beaandet, af Lidenskaber gjennemglødet Driftvillie, vi have for os. Det er en aandig Naturkraft, en ubetvingelig Attraa, der driver Helten frem; han vil, fordi han maa ville. Skule Jarl i

«Kongsæmnerne» kan ikke opgive sin Kamp mod Hakon, ikke fraskrive sig Thronen og gjøre Forlig; og hvorfor ikke? Det er hans Væsens Trang imod; de store Kongetanker sige nei.

Det er et eget opløftende Syn at betragte de mange høist forskjellige Phænomener, som Driftvillien i hver Tidsalder, hos hvert Kjøn og i enhver Retning kan afsætte; de ere som Meteoror, de glimre; men jo mere de glimre, desto lettere ville de briste. Driftvilliens Individer ere med al deres Villiekraft ikke frie, men naturbundne: de ere i dunkle Magters Vold. Vel fare de ikke frem i Blinde, thi hvis de blindthen følge Lidenskabernes Indskydelser, blive excentriske, altfor kometagtige, saa tabe vi Interessen for dem. Men selv, naar de ville holde sig i Ideens Spor inden visse Grændser, er deres Vei den farligste af alle. De have Reisning, Opsving, Bevægelse og Fart; men Grundlaget gynger, og Bevægelsen er som en Dands over Afgrunden. De kunne faae Magt over Andre, men Ingen iblandt dem alle kan i strengere Forstand faae sig selv i sin Magt.

Det ligger i Driftvillien, at den bevæges af Noget, hvorover den ikke selv raader.

Som nu i det Erotiske. Forelskelse, siger man, er Noget, der kommer paa Folk, uden at de egenlig vide, hvorfra og hvorfor. Det er ikke blot Ungdommen der er udsat; ingen Alder er ganske sikker: halvgamle Mænd især, naar det kommer paa dem, blive i Reglen stærkt medtagne. Men hvad der saadan kommer af sig selv, kan jo gaae over igjen af sig selv; det er Driftvilliens Luner, Ingen kan gjøre for det. Især viser sig det Usikkre, naar to modstridende Følelser eller to Lidenskaber taarne sig mod hinanden, ligesom to Bølger, og der opstaaer en Brænding. Den Paagjældende er som i Havsnød; han raader jo ikke for, hvilken Bølge der skal blive den høieste eller med andre Ord, hvilken af de to Villier der i ham skal blive den stærkeste. Sættes den erotiske Villie f. Ex. mod Konstnervillien, saa har man en skøn Fortælling om en ridderlig Elsker, som brændte sin Harpe

for at frelse sin Elskede fra at døe i Kulden. Men Forholdet kan let vendes om; thi mangel poetisk Elsker har ladet sin Elskede fryse ihjel, og conserveret Harpen. Ingen er ansvarlig, den Troløse saa lidt som den Trofaste; Ingen kan kaldes til Regnskab, da jo Alt kommer an paa den stærkere Bølge. Der er en Romance af Schak Staffeld, «Tilbagekomst»; den handler om en maurisk Kriger, som vender hjem fra Tajos Bred med «Kampens Støv i sine Lokker og dens Blod ved sine Fjed;» han kalder paa sin Elskede: Selindaja! Men hun gjør Omsvøb; han maa nævne, hvad han vil, Grotten, Mandeltræet, Gitteret; der er bestandig Noget i Veien, Alt er blevet anderledes. Tilsidst udbryder han i ædel Harm: «Ha, Troløse, mens jeg sanked disse femten Hædersar, uden Blu Du til en Anden Tro og Hjerte givet har;» men hun svarer ham koldblodig som den, der har en god Samvittighed: «Hjertet har jeg ei bortgivet, Allah høre mine Ord! Almoralif har det taget, og hvad kunde jeg derfor?»

At Heltene med al deres Villiesstyrke i Grunden ere lige saa usikre paa sig selv som Elskerne, — forudsat, at deres Villie kun er en Driftvillie — kan let bevises. Undersøger man, hvad det egentlig er, som i en Heltecharakter med saa mange Planer, under saa mange Svingninger og Krydsninger af ydre Omstændigheder, holder det Hele sammen og grundfæster Eenheden, da vil man ved nærmere Eftersyn finde, at det ingeniunde er en selvmægtig Villie, men en eller anden gennemgaaende, herskende Lidenskab. En saadan Lidenskab kommer ikke altid tilsyne paa den brusende Overflade, den holder sig helst under Bølgerne og arbejder stille i Dybet. Men at det ikke er Helten selv, men Lidenskaben, der er den egentlige Herre, bliver iøinefaldende, naar Omstændighederne føie det saa, at der i Sindet vækkes en ny og mægtig Lidenskab, saa at Dybet røres og de to Modstandere komme i Strid med hinanden. I et saadant Tilfælde kan den Stærke pludselig blive svag, faae Anfald af Vanvid, og Charakteren ligesom gaee i Stykker. Fra den gamle Historie blot et eneste Exempel: Marcus

Antonius. I Triumviratet mellem Octavian, Antonius og Lepidus, — til Hævn over Cæsars Mordere — kunde Antonius, hvad Begavelse og Feltherretalent angik, vistnok i alle Maader maale sig med Octavian. Ikke desto mindre bukkede han under, da det siden kom til Fjendskab imellem dem. Hvorfor? Den almindelige Forklaring er, at Antonius gav sig til Priis for udsvævende Lidenskaber, medens Octavian under Kampens Forvirring forstod den Kunst at beherske sig, beregne hvert Skridt paa Sømmelighedens Vei, og holde Togaens Folder sluttede. Man vilde imidlertid tage meget feil, om man antog, at Octavian var en Mand, der kun fulgte Fornuftens Bud, medens Antonius lod sig lede af blinde Indskydelser. Sandheden er, at begge staae under Driftvillien. Charakterernes Forskjel er væsenlig at bestemme ved Forholdet mellem deres Lidenskaber. Octavian, den siden saa lykkelige Keiser August, havde den Lykke: kun at være behersket af een Lidenskab, en Lidenskab, der hos ham var stærk nok til at tvinge og kue de øvrige. Octavians Sundhed var, at han kun havde een Syge — Herskesygen. Antonius derimod havde det Uheld at blive betagen af to Lidenskaber, befængt med en dobbelt Syge, Herskesyge og Elskovssyge. Han kom til Ægypten, saae Cleopatra, og — hvad kunde han derfor? — hun erobrede ham, gjorde ham til sit Bytte. Saa blev Slaget ved Actium afgjørende. Antonius flygtede, fordi Cleopatra flygtede — til Ægypten, og da hun, den Troløse, holdt sig skjult og lod udsprede det Rygte, at hun var død, tog Antonius sig selv af Dage. Helten faldt, et ulykkeligt Offer for en lige saa trofast som utilregnelig Kjærlighed.

Efter sin Natur er Driftvillien den samme, enten den yttres sig i Hverdagslivets smaa Forhold eller den gjør Udslag i store Verdensbegivenheder; men naar vi ville gjennemskue dens Væsen, er det bedst, for Tydeligheds Skyld, at see den i store Træk. Det viser sig da, at Styrkens Hemmelighed er Svaghed, at Selystændigheden er uselvstændig, at den opbrusende Frihed bukker under for Nødvendigheden. Driftvilliens Helte og Heltinder gaae

freidigt ombord paa Begivenhedernes Strøm; det tager sig prægtig ud at see dem i Opseiling: hvert Fartøi gaaer for fulde Seil, thi Lidenskaberne fylde Seilene. Men her er farlige Grunde, Compasset har uberegnelig Misviisning, Driftvillien er som en beruset Styrmand, og Nødankeret mangler. Saa lide de Skibbrud, de strande paa Skjæbnens Klipper. Mod Drifternes, Tilbøielighedernes, Lidenskabernes urolige Element staae Tilværelsens Skranker, de strenge Verdenslove, Virkelighedens faste Mure; det er Skjæbnens Magt, — saa ender det tragisk. At en Enkelt, lykkelig som Octavian, undgaaer Skibbruddet, er kun en Skuffelse, et Phænomen, der kun vedkommer det Ydre; i Sagen selv ere de alle under Skjæbnen.

Det er Brydningen mellem det Urolige og det Faste, mellem det Driftagtige og det Fornuftige, hvori Selvet løses op og gaaer tilgrunde. Naar den ydre Modstand hidser Lidenskaben, naar den indre Syden og Kogen tager til, og Brændingen stiger, da har Dybet sine egne Tanker, det tænker paa Undergang; de store Skibe, de stolte Seilere slaaes til Vrag, Driftvilliens Kræfter splittes. Driftvillien er altsaa ikke den frie Villie; skal Villien blive fri, maa den forvandles, hæves op paa et nyt Trin og undergives Lovene. Vi skulle i det Følgende see et Forsøg.

Tredie Forelæsning.

Det er en Forvandling, der foregaaer med Villien, idet den hæver sig fra sit første, naturlige Trin op paa sit næste og høiere, og bliver fra Driftvillie til Fornuftvillie. At denne Overgang er mere end en Forandring, at den, væsenlig seet, beroer paa en Forvandling, maa udtrykkelig fremhæves.

Driftvillien kan, som i vort Foregaaende er viist, klares, ændres, idealiseres, kan fra at være en sandselig blind Villie blive til en seende Villie, en Villie med Tanker, Ideer, Planer, det er en Fremgang til det Bedre, en Forædling, en stor Forandring, men det er endnu ingen Forvandling. Det inderste Bevægende er Drift og bliver Drift, det Hele falder indenfor ufrie, dunkle Naturtilskyndelsers Omraade. Saalænge Driften raader, er Lidenskaben den egenlige Kraftmaaler; der gives ikke blot opblussende, hidsige, hæftig udfarende Lidenskaber, der gives ogsaa sindige, tause Lidenskaber, rugende, drømmende, ulmende Lidenskaber. Men indenfor den hele Kreds af umiddelbare Naturtilskyndelser, de være lavere eller høiere, hidsige eller sindige, gjælder det: jo større Lidenskab, desto stærkere Villie, Lidenskabens Styrke er Betingelsen for Villiens Kraft.

Først idet Villien gaaer over fra at være fornuftig Driftvillie til at blive, hvad vi i egenlig Forstand maae kalde Fornuftvillie, skeer Forvandlingen. Alt bliver fra Grunden af anderledes. Drifterne udryddes ikke, men

Magten tages fra dem, de tæmmes; de naturlige Tilskyndelser træde i Fornuftens Tjeneste, og maae forpligte sig til ubetinget Lydighed. Nye Bevæggrunde, en heel Besætning af nye Motiver, komme til Roret; det er, bogstavelig talt, et nyt Dynasti, der bestiger Thronen. I Driftens Sted træder Indsigten; ikke dunkle Rørelser, men klare Tanker, ikke gjøglende Haabs tillokkende Billeder, men Erkjendelse af det Almeengyldige, fast Overbeviisning om det i og for sig Sande og Rette er det, som fra nu af skal bevæge Villien. Her spørges ikke om Lyst og Ulyst, ikke om Tilbøieligheder, men om Pligt og Ret, thi Pligt og Ret ere personlige Udtryk for uafviselige Love. Her er i denne Anskuelse en Høihed, som imponerer; en kjølig Helligdom, en Kuppel med evige Stjerner hvælver sig over det Timelige. Mennesket fatter sin væsenlige Bestemmelse og faaer Agtelse for sig selv. Men i det Tiltrækkende er der tillige noget Frastødende, Noget, som kan opvække Gysen. For at gjøre Villien fri, maa Fornuften begynde med at overskjære de Baand, som binde den til Drifternes moderlige Rod; hvert Nerverør, hver Trevl og Traad fra Moderstammen maa sønderrives. Skal Fornuften raade, maa den raade i Et og Alt. En saadan Selvhersker gaaer ikke paa Accord med Hjertets Rørelser, vil ikke parlamentere med lunefulde Tilbøieligheder, ikke erkjende noget Følelsens Veto: Fornuften er en Souverain med absolut Monarchie.

Det vil heraf forstaaes, at det ikke er Handlingens Udvotes, hvorpaa det væsenlig kommer an, men dens Indvotes. En Handling, der udspringer af en fornuftig Driftvillie, kan i sit Ydre have en paafaldende Lighed med en Handling, der er udsprunget af reen Fornuftvillie: Forskjellen ligger i det indre Bevægende. Det er, naar der tales om historiske Personer, ofte vanskeligt at afsige en sikker Dom. En Agamemnon offerer sin Datter, en Junius Brutus «slagter sine Sønner paa Borgerfrihedens Alter»: hvad er det nu egenlig for Handlinger? De, som strax ere ved Haanden med deres:

«blinde Fanatikere, Umennesker, unaturlige Fædre!» forraade just ikke nogen dyb Indsigt enten i Driftvilliens eller i Fornuftvilliens Væsen; thi det er vist, at der gives Optrin, Collisioner, forfærdelige Sammenstød af modstridende Fordringer, hvorunder den kolde Fornuft kan tyrannisere det naturlige Hjertes Følelser fuldt saa stærkt som en i Lidenskab glødende Driftvillie.

De anførte Handler kunne, naar de sees paa Afstand og betragtes i og for sig, være Fornufthandlinger, thi det er jo Fornuftens Bud, at alt det Individuelle skal offres for det Almene. Ja, de kunne være det. Men see vi nærmere til, saa staaer hverken Agamemnon eller Brutus paa den rene Fornufts Standpunkt; de ere begge optagne af endelige, om end paa Samfundets Almene sigtende Formaal: deres Villie er en potenseret Driftvillie. Paa de endelige Formaalets Omraade skal Fornuften vel regulere Driften, men for Resten skaane den, saa at den inden visse Grændser faaer Lov til at være sig selv i al Naturlighed. Fra dette Synspunkt falder der en mørk Skygge over de store Skikkelser Agamemnon og Brutus; thi Faderhjertet har lige saa fuldt sin ubestridelige Ret, som Samfundets Almene har Krav paa Kongen og Statsmanden. I Driftvilliens Navn fordre vi, og med Føie, at Fornuften skal være menneskelig, og dens strenge Bud lade sig forlige med Humanitet. Det fordrede Grækerne — dog Spartanerne fraregnede — ogsaa; men ikke Romerne.

Den mærkelige Forskjel, der, i det Hele taget, er mellem det græske og det romerske Sind, mellem Grækernes livsvarme, geniale Driftvillie, og den kolde, men følgestrenge Romervillie, er kjendelig selv af de tilfældig valgte Exempler. Det Haarde, Oprørende i Agamemnons Offerhandling har det græske Sagn paa eiendommelig Maade vidst at formilde og forsone med skjøn Humanitet. Artemis, den fortørnede Gudinde, kommer Menneskefølelsen til Hjælp, hun fordrer sit Offer, men hun frelser det ogsaa; hun frelser Iphigenia, fører hende bort til Tauris og kaarer hende til sin Præstinde. Indtrykket af

den guddommelige Mildhed borttager det Oprørende og virker som et Idealitetens Bad, hvori den naturlige Følelse luttres. Anderledes med det romerske Optrin. Vistnok havde Brutus's Sønner forbrudt sig imod Republikken, forsaavidt de hørte til de unge Sammensvorne, der vilde gjenindføre Kongedømmet, og Brutus, «Fædrelandsbefrieren», kunde ikke uden Selvmodsigelse stemme for deres Benaadning. Men Maaden, hvorpaa Henrettelsen bliver skildret, den forstenende Kulde, hvormed Faderen, uden engang at vende sit Ansigt bort, seer Sønnernes Hoved falde, er oprørende for al Humanitet, et Symbol paa Romervilliens Foragt for naturlig, menneskelig Følelse.

Denne hjerteløse Haardhed, denne ubøielige, al naturlig Følelse kvælende Følgestrengthed kan let imponere Betragteren, forvirre hans Dom og forlede ham til at ansee Romervillien ikke blot for mere fornuftig end Grækervillien, men endog for en reen og stor og ophøiet Fornuftvillie, en mønsterværdig, systematisk gennemført Statsmandsvillie. Det er en Indbildning. Ganske vist er Romervillien anderledes systematisk consequent end Grækervillien, og derfor ogsaa stærkere. Den græske Villie i sin foraarsfriske Ungdommelighed har Kræfter, store, geniale Naturkræfter; men Romervillien er mere end en Udstraaling af Kræfter, den er en egen Kræfternes Eenhed, en Magt, en verdenserobrende, folkeopslugende Magtvillie. At denne Magtvillie, langt fra at være, hvad vi i egenlig Forstand maae kalde Fornuftvillie, men en aandløs-aandig Naturvillie, en ulvegraadig, umættelig Driftvillie, som, naar den har fortæret Alt, maa ende med at fortære sig selv, trænger i denne Sammenhæng ikke til Beviis: Historien fører Beviset.

Det moderne Begreb om Fornuft og Fornuftvillie er endnu ikke klarere, i praktisk Forstand neppe saa klart, som det var hos Oldtidens Vise. Vi fordre Fornuft og vi fordre Humanitet; men Spørgsmaalet er, om disse to Fordringer virkelig lade sig forene, saa sandt Fornuften

vel at mærke, skal være vort Et og Alt, den eneste, høieste styrende Magt i vor humane Verden.

Vi fordre, at Fornuften skal beherske os og dog skaane vort Hjertes Tilbøieligheder; vi mene, at det vel lader sig gjøre, da vore ædle Tilbøieligheder jo i Grunden vidne om fornuftige Anlæg og altsaa maae være villige til at gaae ind under Fornuftvilliens ubetingede Herredømme: det turde dog være en Feiltagelse. Vi fordre af Fornuften, at den ikke blot skal være streng, men ogsaa billig, skal tage Hensyn til vore Skrøbeligheder, kort: opdrage os som en streng, men kjærlig Fader opdrager sine Børn. Men Lignelsen halter. Fornuften er ingen kjærlig Fader, men en ubøielig Hersker, kold, uforanderlig som de evige Love. Naar Faderen revser sin lille Dreng, saa gjør den Lille Omvendelse, lover Bod og Bedring: «vil være artig, vil være sød!» Saa gaaer Uveiret over, og det kommer til en Forsoning, skjøndt Faderen veed, at den angerfulde Synder lige saa let kan glemme Løftet, som han glemmer det snertende Riis. Men saaledes kan Fornuften ikke behandle os Myndige, kan umulig paa een Gang baade rise og tilgive os Fornuftige. Vi fordre, at Fornuften skal respectere vor Individualitet, skal vise Imødekommen, være en føielig, human og medgjørlig Fornuft: paa disse constitutionelle Betingelser skal den faae Lov at regjere. Men paa disse Betingelser vil Fornuften ikke indlade sig. Og hvorfor ikke? Fordi den ikke kan det uden at modsige sig selv og blive ufornuftig.

Er Fornuften da despotisk, inhuman og grusom? Ingenlunde. Det være langt fra os at ville nedsætte Fornuften, tale ilde om den og forsøge at sætte en Plet paa dens rene, ophøiede Charakteer. Vi ville tvertimod lade Fornuften selv komme til Orde. Den siger til Mennesket: Du har at vælge. Vil Du blive staaende paa Driftvilliens Standpunkt, velan! Jeg skal tjene Dig med Alt, hvad jeg kan, med Raad og Formaning, Underviisning og Oplysning i enhver Henseende. Men saa maa Du vide, at jeg kun er Din Tjener, ikke Din Herre.

Du kan følge mine Raad, om Du saa behager, og Du kan forkaste dem, om Du vil: jeg indestaaer ikke for Følgerne. Blive dine Følelser splidagtige, gjøre dine Lidenskaber Oprør, kommer dit Sind i Kog og der dannes en Malstrøm, som suger Dig til sig og maler Dig ned i en Afgrund, det bliver Din egen Sag: jeg er uden Ansvar. Vil Du derimod udfries af din naturbundne Tilstand og løftes op paa Selvstændighedens Trin, saa maae vi vende Forholdet om; saa bliver det mig, der skal byde, og Dig, der skal lyde, saa er jeg ikke din Tjener, men ubetinget din Herre: vælg nu! Det kan man da ikke kalde inhumant; det er, som mig synes, ret fornuftig talt af Fornuften.

Det Eneste, man kan befrygte, er at Fornuften, naar den bliver saa enevældig, vil glemme at benytte sig af den skønne kongelige Ret, man kalder Benaadningsret. Og saaledes er det. Fornuften er blandt alle absolute Herskere den Eneste, som ikke kjender til Benaadningsret. Fornuften er det selvløse Almene, hvis Væsen og Indhold gaaer op i Lovenes Sammenhæng. Fornuftvillien er Selvets egen Villie, forsaavidt det tænkende Selv alene vil, at Nødvendighedslovene opfyldes. Frigjørelsen bestaaer i, at Selvet vil, hvad det af Overbeviisning maa ville: opløse sig selv i det Almene og Selvløse.

Paa Driftvilliens Trin befinder Individet sig vel, naar dets individuelle Krav, de være materielle eller ideelle, tilfredsstilles; derfor er Sundhed et Gode, Sygdom et Onde, Rigdom et Gode, Fattigdom et Onde o. s. v. Paa den Art Tilfredsstillelse kan Fornuftvillien ikke indlade sig. Alle baade indvortes og udvortes, baade usandselige og sandselige Goder, forsaavidt de blot tjene til at mætte den umiddelbare Individualitet, ere af underordnet Betydning. Man behøver just ikke at foragte dem; men de underligge Tilfældighed, betinges af Lykke, og maae desaaarsag henregnes til det i sig selv Ligegyldige. Den Vise er hævet over Lykkens Omskiftelser; han haaber Intet, thi han frygter Intet: det er det gamle stoiske Ideal, og dette Fornuftideal er endnu det eneste consequente. Den

Vise er sig selv nok; han vil, hvad Skjæbnen vil, hans Liv er en Skjæbnens Aabenbarelse: saa er han stærk som Skjæbnen, klippefast, urokkelig som Skjæbnen.

Betragte vi nu dette Fornuftideal — og der gives intet andet — noget nøiere, saa viser det sig, at den Charakterens lovpriste Overeensstemmelse med sig selv, hvoraf der i Oldtid og Nutid er gjort saameget Væsen, opløser sig i Modsigelse paa Modsigelse, og at disse Modsigelser ingenlunde ligge i den evige Fornuft, men i Menneskenes egen Misforstaaelse af, hvad Fornuften er, og hvortil den skal bruges.

Det er da for det Første let at indsee, at det opstillede Ideal ikke kan virkeliggøres. De høittravende Talemaader, at den Vise er sig selv nok, er lykkelig selv i en gloende Ovn, er Konge, Præst, Spaamand og Digter, maae tages for hvad de ere — Talemaader. Siger man: et saadant Ideal stilles op som et Maal, hvortil der i det Uendelige stræbes; det naaes kun i uendelig Tilnærmelse: da er det ikke vanskeligt at overbevise sig om, at Tilnærmelsen indeholder en Modsigelse. Saalænge nemlig alt det, den naturlige Individualitet maa betragte som væsenlige Goder: Sundhed, Begavelse, Rigdom, Anseelse, Magt, Indflydelse o. s. v. endnu ikke er nedsat til at være noget aldeles Ligegyldigt, altsaa saalænge det indre Bevægende endnu vedbliver at være en umiddelbar Drift, saalænge vedbliver Mennesket at staae under Driftvillien. Der kan paa dette Trin saa lidt være Tale om en Tilnærmelse til det rene Fornuftideal, som der ved at reise Jorden rundt kan være Tale om en Tilnærmelse til Maanen. Gjøres der Alvor af, at den bevidste Fornuft skal ved alle Handlinger være det indre Bevægende, saa at Ingen tør attraae Noget, med mindre Fornuften byder det, Ingen hungre eller tørste, elske eller hade uden ifølge Fornuftens udtrykkelige Befaling, saa begynder det Umenneskelige. Men et i sit inderste Væsen umenneskeligt Maal kan ikke være et Ideal for Mennesker.

Modsigelsen kommer tilsyne i alle virkelige Hand-

linger. At de timelige Goder uden Undtagelse ere ligegyldige, vil med andre Ord sige, at alle endelige Formaal ere ligegyldige. Den Vise maa kunne finde sig tilrette i alle Stillinger, være virksom under alle Forhold. Fornuftvillien maa virke, dens kraftige Væsen er Virken. Den Vise kan f. Ex. være Feltherre. Saa leverer han da et Slag. Hvorfor? For at vinde det! Ja, det mener en Daare, et Individ, der endnu befinder sig under Driftvillien. Nei, den Vise leverer Slaget for Fornuftens Skyld. Om han vinder eller taber, kommer derfra med Ære eller med Skam, er ham ligegyldigt, ganske og aldeles ligegyldigt. Men naar alle udvortes Øiemed ere ligegyldige, saa maae de tilsvarende Handlinger jo ogsaa være ligegyldige. Hvorfor vil da den Vise nedlade sig til at handle?

Den Vise virker og handler, ikke for andre Menneskers Skyld, ikke for Folkets, ikke for Statens Skyld, men alene for sin egen Skyld, at han i sin Væren og Virken kan vide sig i Overeensstemmelse med sig selv og Fornuften. Heraf følger, at hans Maalestok for Dyd og Last maa blive en anden end den, der justeres for det borgerlige Samfund. Da nemlig enhver udvortes Handling i sig selv er ligegyldig, maa Handlingens Beskaffenhed, dens Værd eller Uværd, udelukkende beroe paa Charakterens Overeensstemmelse med sig selv hos den Handlende. Den Vise kan i Medfør af sin Selvovereensstemmelsesfordring være beføiet til at begaae Handlinger, der i Menneskenes Øine see ud som Forbrydelser; han kan røve, myrde, stjele, lyve, Altsammen i Conseqvens af den rene Fornuft. I slige Henseender er Intet forbudt, undtagen det Umulige.

Men, indvender man, naar det rene Fornuftmenneske kan blive et saadant Uhyre, hvorledes kunne da Charakterer saa ædle og ophøiede som en Sokrates, en Epiktet, en Marcus Aurelius, regnes iblandt Fornuftmennesker? Vi svare: De staae paa Fornuftvilliens Trin, forsaavidt det indre Bestemmende ikke er en umiddelbar og dunkel Drift, men en i Tanken klaret Sandhed. Men ved en

ethisk Selvskuffelse have de gjort Fornuften til noget Mere end den er, til et aandigt Selvvæsen, en villende Guddom; de have af deres eget rige Indre lagt Noget ind i Fornuften, som umuligt kan udledes af dens Væsen. Det er Charakterer med en dæmrende, religiøs Baggrund: den personlige Forudsætning er: at Selvet er evigt. En saadan Forudsætning er vel ikke i Strid med Fornuften, men — det maa atter og atter indskærpes — den kan ikke begrundes af Fornuften, ikke afledes af det rene Fornuftbegreb. Fornuftbegrebet, fastholdt for sig, er Begrebet af det selvløse Almene: Fornuftgrunde ere Nødvendighedsgrunde, ikke Frihedsgrunde.

Den Frihedsbestemmelse, som kan udledes af den rene Fornuft, er saa selvmodsigende som muligt. Den Vise har en Villie, thi han har et Selv. Saa begynder han da med at luttre dette Selv, gyde det i Fornuftens Smeltedigel for at befrie det fra Slagger og urene Indblandinger. Han samler sig og tager fat med en Villieskraft, en Energie, som var dette Selv bestemt for en heel Evighed. Men netop her naaer Modsigelsen sit Høieste: den culminerer, saa at sige, i Fornuftens Zenith. Thi Selvet, seet i dette Lys, er ikke evigt; det er forgængeligt som Tingene i Naturen. Det eksisterende Selv er individuelt, og det Individuelle løses op og forgaaer: kun Fornuften er evig, evig som Lovene. Naar den Vise har spillet sin Rolle paa Verdenstheatret, ligegyldigt, om det er Tiggerens, Skrædderens eller Keiserens Rolle, og seer, at Rollen er ude, saa træder han af. Han behøver ikke at vente paa naturlig Afløsning, han kan afløse sig selv, han kan med Frihed slukke sit Lys og gaae bort: at give sig selv Døden er Udtrykket for den høieste Skjæbnevillie, den Villiesbestemmelse, hvori Selvet selv løser sig op, den formelle Friheds sidste Fornuft-handling.

Men naar Menneskets Selv er forgængeligt som Alt i denne Verden, og det Forgængelige er et Ligegyldigt, saa er det dog vel heraf indlysende, at ogsaa Selvet er et Ligegyldigt, dets Selvstændighed og Overeensstemmelse

med sig selv i Grunden et Lige gyldigt: og dog var det jo netop for Selvets og Selvstændighedens Skyld — altsaa for et Lige gyldigt! — at der i sidste Instants skulde leves, virkes og handles. Dette er den rene Fornuftvillies i Et og Alt gennemførte Consequents.

Den moderne Bevidsthed indrømmer, at de ægte Stoikere have indviklet sig i Modsigelse, men maae, naturligviis! give dem Ret i at det ethiske Fornuftideal er det eneste Sande. Sagen er, at hine gamle Tænkere vare eensidige. Deres Verdensanskuelse var kold og gold: Tilværelsens Indhold, Livstræets frodige Væxt, dets grenede Stamme, det legende Lys, Individualitetens yppige Skud med Løv og Blomster i Duft og Farve, alt dette savnes; alt dette blev overseet, thi de gamle Tænkere vare, som sagt, eensidige. Men de nye Tænkere ere alsidige, de tage Alting med, det Mindste med det Største, og oversee Intet. Hvorledes bære de sig ad? Det synes indviklet og gaaer dog ligefrem: man gjøre frisk væk Natur til Fornuft, og Livsindholdet — det Concrete — kommer af sig selv. Fornuften er naturlig i Følelser, Drifter og Lidenskaber; Naturen er fornuftig i Tanker, Ideer og Love. Fornuftens Krav er Naturens Ret: Fornuften i Kjød og Blod, Naturens Gjenindsættelse i sin Ret, er det sande Fremtidsideal, den dybere Mening i «Kjødets Evangelium».

Saa vidt kunde de Gamle ikke naae, dertil var deres Enfoldighed endnu for stor. Vel begyndte ogsaa de med en almindelig Eenhed af Fornuft og Natur: at leve overeensstemmende med Fornuften var hos dem at leve overeensstemmende med Naturen. Men dette gjaldt kun i al Almindelighed; saasnart de kom ind paa det Enkelte, indtraadte Spliden. At gjøre det Timelige evigt og det Evige Timeligt, det Lige gyldige Væsenligt og det Væsenlige lige gyldigt, er en Opgave, hvis Løsning overgik de gamle Tænkere's Kræfter, og maa desaarsag være forbeholdt de nye Tænkere.

Fornuftens Herredømme og Kjødets Evangelium! Tør vi nu ogsaa give os hen til det lyse Haab, at en saa

kolossal Modsigelse virkelig vil blive løst? Istedendfor at gaae fremad, gaae vi jo tilbage; istedenfor at hæve os op paa Fornuftvilliens høiere Trin, synke vi umærkelig ned under Driftvillien. Fornuften er ikke moderne, saa lidt som Naturen; det er slet ikke sagt, at den moderne Bevidsthed og den evige Fornuft ere Et og det Samme.

Fornuftvilliens Trin er et nødvendigt Overgangstrin, og Erkjendelsen af den praktiske Fornuft en væsenlig Betingelse for en kraftig Villie. Det Rensende og Opdragende ligger i, at det menneskelige Selv lærer at bøie sig for noget Almeengyldigt, lærer at resignere og igjennem uendelig Resignation modtager et Indtryk af noget Evigt. Men Fornuften kan ikke lære Mennesket at opfatte sit eget individuelle Selv som evigt. Dersom den kunde det, saa maatte der i Videnskaben gives et fuldgylldigt, uigjendriveligt Beviis for Sjælens Udødelighed. Men at et saadant Beviis hverken er givet eller nogen- sinde vil kunne gives, er en klar Sag, naar vi først tilfulde have lært at indsee, hvad Fornuft er, og hvorfor dens Evighed maa være selvløs: Udødelighedens Mulighed kan bevises, men dens Virkelighed kan ikke bevises.

Vil man bevise Sjælens Udødelighed af moralske Grunde og beraabe sig paa, at en fuldstændig Udvikling af vor frie sædelige Personlighed vilde være umulig, dersom vor Sjæl ikke var udødelig: da overskrider man Fornuftens Grændser, overanstrenger dens Kræfter og gjør en personlig Indsats, for hvis almene Gyldighed den rene Fornuft hverken kan eller vil gaae i Borgen. Saa bliver det ved det Gamle: Fornuften, det almene Væsen med Ideer og Love, er evig; Menneskets Individualitet med sin organisk betingede Selvbevidsthed, sine Drifter og Livskrav er timelig. Lægges den afgjørende Vægt paa det Sidste, saa hersker Driftvillien; gaaer Selvbestemmelsen ud fra det Første, saa hersker Fornuftvillien.

Driftvillie er et Trin for sig og Fornuftvillie et Trin for sig. De to Trin kunne ikke skrues sammen til eet. Man kan ikke tage Stykker ud af Driftvillien, for at bøde

paa Fórnuftvillien, saa lidt som omvendt. Den personlige Selvstændighed lader sig ikke consolidere ved at lime noget Individuelt, som ikke er evigt, sammen med noget Evigt, som ikke er individuelt. Villiens Frihed er intet Flikværk: man kan flikke paa en gammel Sko, men man kan ikke sammenflikke Idealer. Skal Fornuftvillien forenes med Driftvillien, da maae de begge forvandles og optages i et tredie Høiere: dette tredie Høiere er Aandsvillien.

Fjerde Forelæsning.

Vi leve i Opdagelsernes Tid; her spørges og høres bestandigt Nyt: nye Maskiner, nye Stjerner, nye Sol-systemer, nye Svovlstikker! hvo kan opregne det alt; Intet i Stort eller Smaat unddrager sig Forskerens Blik. Det mylrer frem, det hidtil Ubekjendte, fra Havets Grunde, fra Himmelrummets Dybder og fra Jordens Indvolde. Det Spredte samles, ordnes, sammenlignes, tydes, vurderes, examineres. Det er Virkelighedens Indhold, Verdens Sammenhæng, Tingenes Kræfter og Lovenes Rige, som den tænkende, iagttagende Fornuft utrættelig gennemforsker.

De store Opdagelsesreiser gaae ikke blot udefter men ogsaa indefter. Fornuften dvæler ikke ved det blot Sandselige; den spørger om det Usandselige, den vil i det Timelige opdage det Evige, i alt det Vordende erkjende det Værende. Hvad er saa dette evigt Værende? Er det Materiens Grunddele, uforanderlige Atomer, hvoraf alle Ting sammensættes for igjen at opløses? Eller er det et overbevidst og just derfor ubevidst Tankevæsen, Naturens blinde, iboende Viisdom, som virker og væver i alle Phænomener? Eller er Hemmeligheden maaskee et uendeligt Intet, det Intet, som jævner Alt, den mørke Nat, som gemmer Alt, den hellige Taushed, hvori alle Røster forstumme, det overfyldte-tomme Svælg, det evige Ginungagap, hvoraf Alt gaaer frem, og hvortil Alt, det Hele, tilsidst skal vende tilbage? Hvad er Natur, hvad er Aand,

hvor er det Baand, som binder dem sammen? Her gjør Fornuften Opdagelse paa Opdagelse; det ene Vidnesbyrd jager det andet, den ene Philosophie fortrænger den anden, den ene Tænker overbyder den anden. Materialisme, Spiritualisme, Realisme, Idealisme, Pantheisme, Atheisme, Nihilisme: det er et broget, vidtløftigt Prøvekaart der foreligger. Og hvad beviser saa dette? At her er mange, og, naar vi see nøiere til, sammenhængende Forsøg, der alle stræbe til eet Maal. Fornuften vil alsidigt klare sit Syn; den frie Tanke vil ikke lade sig binde til noget Dogme, ikke vige for noget Magtsprog, ikke bøie af for nogen vilkaarlig opstillet Skranke. — Det er Ret, saaledes bør det være. Vi skulle ikke sætte Fornuftens Lys under Traditionernes Lampeskærm, ikke lænkebinde den frie Tanke, ikke ønske, at det dog nu omsider maatte have en Ende med de mange og store Opdagelser. Tvertimod! Jo flere Fornuftopdagelser der gjøres, de tilhøre nu den udvortes eller den indvortes Verden, desto klarere maa jo den vidende Bevidsthed blive.

En Opdagelse staaer imidlertid tilbage, en eneste, men meget væsenlig, en Opdagelse, som bestandig bliver overhalet i Lærdom, og, trods den megen Lærdom, flygtig behandlet; dens Gaade ligger i det Spøragsmaal: hvad er et Menneske?

«Et Menneske,» svarer den moderne Viden, «er et heldig organiseret Dyr; det er tydeligt af Jordklodens Udviklingshistorie. Mennesket nedstammer fra en eller anden Dyreform i Urverdenen, rimeligviis fra en gammel prægnant, tvetydig Abe.» — Dersom der ved denne Nedstammen kun skal tænkes paa et zoologisk-naturligt Overgangsled, saa vedkommer Undersøgelsen udelukkende Naturlæren, og vi kunne lade Hypotesen gjælde for, hvad den er — en Hypothese. Men, hvis Afstamningen skal forstaaes saaledes, at Menneskenaturen oprindelig er dyrisk, en Abenatur, som i tusinde Gange Aartusinders Løb gennem utallige Ændringer og gradvise Overgange har arbeidet sig op til at blive et selvbevidst Fornuft-væsen, et Væsen, hvis dunkle, naturbundne Abevillie lidt

efter lidt er blevet til en menneskelig klar og fri Fornuftvillie: da bliver Opdagelsen filosofisk, og gaaer ind under Aandslæren.

Det Philosophiske, siger man, er saa vanskeligt at forstaae; det er kun for de gode Hoveder. Ja, det Philosophiske, vi her have for os, er ganske vist vanskeligt at forstaae. En Abenatur, der er sig sin Fornuft bevidst, videnskabelige Aber, Aber, der philosophe! det Philosophiske i en saadan Philosophie ligger over almindelig Menneskeforstand; det kan kun forstaaes — i klar Logik — af Familiens gode Hoveder.

Vilde man fra dette Synspunkt indlade sig paa at undersøge Værdien af det Udbytte, Mennesket har vundet igjennem den gradvise Udvikling, da er her ganske vist, fra een Side seet, forbausende Resultater at opvise; men spørge vi, hvorvidt alt dette egentlig har været til Gavn for Slægtens Frihed og Lykke, da opstaae Betænkeligheder, ikke mindst med Hensyn paa Villien. Dyret vil, hvad det maa ville, det nøies med sin Driftvillie; Mennesket har paataget sig at ville, baade hvad Driften vil, og hvad Fornuften vil: det er en stor Besværlighed. Aben er lykkelig, den vil altid helst, hvad den bør; Mennesket maa gjøre en Forskjel imellem, hvad det helst vil, og hvad det bør ville; det er slet ikke lykkeligt. Ved sin beundringsværdige Selvudvikling, sin megen Kultur og Civilisation har Mennesket paadraget sig den store Ulykke at blive bebyrdet med to Villier, som ikke kunne forliges.

Det kommer der ud af de mange Opdagelser. Mennesket har opdaget sig selv og i Selvet opdaget Spliden; Spliden er i dets Indre, Modsigelsen gaaer til Marv og Been, thi Selvet er dyrisk, og dog fornuftigt. Aben, der aldrig har indladt sig paa at opdage sig selv, har lykkelig undgaaet Spliden. Dyret har et Naturselv, men seer det aldrig, og slipper let fra alle Bryderier med Modsigelsen, Mennesket, der har dreiet sit Øie indad og seet sit bevidste Selv, er blevet et Offer for Modsigelsen. Af Modsigelsen udspringer Tvivlen, og med Tvivlen følger Vildfarelsen: Mennesket har opdaget Tvivlen og i Tvivlen Vildfarelsens

Mulighed. Der er i ældre Dage holdt udførligt Register over de mange positive, baade legemlige og sjælelige, Fortrin, som skulde udmærke Mennesket frem for Dyret. Det Positive i alle disse Fortrin har den nyere Kritik saa godt som udslettet; de negative Fortrin derimod har Kritiken ikke kunnet udslette: Mennesket kan fordærve sit Liv, forvrænge sin Opgave, fare vild og forfeile sit Maal; det Fortrin har Dyret ikke. Mennesket har opdaget Dyden, thi det har opdaget Lasten, og det opdagede Lasten just den Dag, da det opdagede Pligten. Dyret er dydigt, men uden at vide deraf, det handler i Overeensstemmelse med sin Natur, det kjender ikke Lasten, thi det kjender ikke Pligten. Mennesket har gjort Bekjendtskab med Pligten, ak! det gjør et betænkeligt Skaar i Dyden: dersom der ingen Pligter var, saa vare vi alle dydige. Mennesket har opdaget Døden, en uhyggelig Opdagelse. At Dyret maa døe lige saa vel som Mennesket, er vist; men Døden som Død er ikke til for Dyret. Døden er i sig selv som et Intet; men det er forbeholdt det selvbevidste Væsen at tænke dette Intet, møde dette Intet som en Magt og give det Tilværelse i Tanken. Dyret lever i Øieblikket og nyder i Øieblikket; hvert givet Øieblik faaer Sit, og det næste Øieblik er ikke til. Mennesket seer i det nærværende Øieblik Muligheden af et næste Øieblik, og i denne Mulighed seer det Døden. Saa kan Synet af et næste Øieblik pludselig forstyrre Nydelsen, den manende Skygge kan vise sig midt under Festen, som Bancos Aand ved Macbeths Gjæstebud. Mennesket har opdaget Evigheden; det er endnu det Allerværste. Denne Opdagelse sætter Kronen paa alle dets Fortrin, dog, vel at mærke, negativt, thi det er en Tornekrone. Ved at blive sig det Evige bevidst opdager Mennesket, at Selvmodsigelsen i dets Væsen er uløselig: det Evige forpligter, og Modsigelsen er i Forpligtelsen.

Hvortil er Mennesket forpligtet? Til at gjøre det Gode — for det Godes Skyld. Heri ligger, at det Gode ikke tør maales med Endelighedens Alenmaal og sættes i Klasse med det blot Nyttige, det i Øieblikket Tjenlige;

en blank og bar Nyttighedslære er i sædelig Forstand en fræk Fornegtelse af det Evige. Men naar det Gode skal viles, fordi det i sig selv er godt, saa kan et Menneske jo i timelig Forstand blive ulykkeligt, alene fordi han vil det Gode. Naar da vor Nedstammen fra Dyret bliver forstaaet saaledes, at Mennesket dør som et Dyr, og Meningen er, at det menneskelige Selv lige saa lidt er evigt som det dyriske: saa maa jo det Menneske, der vil det Gode, for det Godes Skyld, indvikle sig i en uopløselig Selvmodsigelse.

Det Gode, siger man, har sin Løn i sig selv; Mennesket, der føler Forpligtelsen, faaer en forhøiet Selvfølelse, en uvilkaarlig Fornemmelse af, at det Evige er et Nærværende. Det er en tvetydig Tale. Den kan være sand, saalænge Spørgsmaalet om Selvets Evighed endnu staaer hen ubesvaret. Det er et daarligt Tegn paa Sands for det Gode, naar et Menneske vil værges sig mod Forpligtelsens Krav ved at kræve Beviis for, at en timelig Opoffrelse virkelig vil lønne sig engang i en tilkommende Evighed. Men Talen bliver usand, naar det med Eet opdages, og begge Dele sees i Opdagelsen lige klart: baade, at Selvet, der forpligtes, er timeligt, og at det forpligtende Gode er evigt.

Som det levende Væsen er, maa dets Grundkrav, dets væsenlige Trang ogsaa være. Dyret lever i Timelighed, det fordrer det Timelige, og kun det Timelige har Fordringer paa det: det har ingen Forpligtelsens Modsigelse at drages med. Mennesket, paa hvem der hviler et alvorligt Krav baade fra det Timelige og det Evige, er stillet mellem en dobbelt Ild. Ved at holde sig til det Timelige maa det jo i væsenlig Forstand kunne tilfredsstille sit inderste Selv, saa sandt dette inderste Selv er timeligt, kun timeligt. Men saa kommer Evighedstanken med sit ubetingede Gode og fordrer, at det timelige Selv skal i dette ubetingede Gode erkjende sit sande Væsen, skal, skjøndt det veed med sig selv, at det kun er timeligt, forpligte sig til at leve, som om det var evigt; denne Modsigelse lader sig ikke løse. Det Væsen, som forpligter,

og det Væsen, som forpligtes, maae i deres oprindelige Grund være af samme Art, i modsat Fald er Forpligtelsen en Tvangssag uden sædeligt Værd: kun et evigt Selvvæsen kan forpligtes til det Evige. At fordre af et timeligt Selv, at det skal lade sig forpligte af et evigt Gode, er lige saa modsigende, som hvis man vilde tvinge et Dyr, der kun er organiseret til at bevæge sig i Vandet, til at flyve i Luften.

Skal det ikke ende med, at de mange Opdagelser tilsidst gjøre Tilværelsen meningsløs og Livet utaaleligt, da maa Mennesket endnu en Gang see at opdage sig selv: det maa opdage Troen og i Troen opdage Aanden.

Men opdage Troen! Her møder den moderne Bevidsthed med sit Philosophiske. At opdage Troen, siger man, er endnu mere overflødigt end at opdage Krudtet; Troen er forlængst opdaget, og dens Hemmelighed gennemskuet. Troen er ingen ny Stjerne, men en gammel Hornlygte, ved hvis magiske Skin Enhver kan see, hvad hans Indbildning helst vil foregøgle ham. Nei, ikke Tro, men Viden! Viden er den nye Stjerne, Viden er Verdens Sol, det kongelige Dagens Lys, der straalere i Tidens Øie. Saaledes lyder Bebudelsen. Hvad faaer vi da at see ved Hjælp af dette Lys, naar vi, vel at mærke, see ind i Selvet? Tvivl og Tvivl og atter Tvivl. Selvet i Tvivl og Selvet i Modsigelse, Evighed i Tanken og Døden i Hjertet: forførende Selvmodsigelse! Saa kan Videns Lys i dette Punkt umulig være det sande Lys. Her er jo desuden ikke eet Lys, men mange. Lysbølgerne rulle saa vildt, at de mange Lysskær deelviis forstærke og deelvis igjen formørke hverandre. De komme ikke fra Aandens Himmel, men fra Modsigelsernes Skjul, fra uroligt skiftende Tanker. Skiftende Tanker give kun flagrende Lys: Stjernesked og Lygtemænd, Veirlys, som blavre for Tvivlenes Vindpust, slige vildsomme Lys kunne umulig lede os til at opdage Troen.

Men er Troen da ikke forlængst opdaget? Jo, tilvisse! Men Sagen er, at det med Opdagelser i det personlige Indre, i Sindets Dunkelheder, i Selvets forborgne

Gruber, forholder sig anderledes end med andre Opdagelser. Naar En i Videnskaben har gjort en Opdagelse, kunne Andre vel træde til for at prøve den og, hvis den bestaaer sin Prøve, tilegne sig den. Men de, som paa denne Maade tilegne sig den, kunne dog ikke give sig ud for at have gjort Opdagelsen paa første Haand. Det behøves heller ikke; det Opdagede staaer fast som et Givet, og det saaledes Givne kan paa anden, tredie og fjerde Haand komme til almindelig Kundskab, og dets Erkjendelse udbrede sig i stedse videre Kredse. Men saaledes forholder det sig ikke med Opdagelsen af Troen og den deraf betingede Opdagelse af Aanden. Begge hinanden forudsættende Opdagelser ere Sidebestemmelser af een og samme Grundopdagelse, hvis Hemmelighed ligger i Selvet, og som desaaarsag hvert Menneske selv maa see at bringe for Lyset. Troens Opdagelse er en personlig Opgave for hver Enkelt især, altid en Opdagelse paa første Haand, en primitiv Selvopdagelse. At denne Opdagelse maa have sine Forudsætninger i den aabenbarede Religion, er vist nok; men derfor ophører den ikke at være primitiv. Hvad nytter det vel, at Religionen med dens hellige Kjendsgjerninger er os given, naar vi ikke kunne erkjende dens Sandhed. At erkjende Religionens Sandhed er at opdage Religionen; men at opdage Religionen er igjen at opdage Troen.

Hvor overfladisk og løs den almindelige Forestilling om Tro er, giver sig uvilkaarlig tilkjende i tilsvarende Talemaader. Er det udvortes Ting, historiske Begivenheder, om hvilke vi endnu ikke have fuld Vished, saa hedder det: jeg veed det ikke, men jeg troer det. Er det en videnskabelig Læresætning, hvorom der tvistes, saa hedder det: jeg vil gjerne troe, at det Opstillede er rigtigt, men jeg har dog en lille Tvivl; for at jeg kan vide, at Sætningen er sand, maa jeg have Beviset gennemført. Saaledes er det med alle de Sandheder, i hvis Natur det ligger, at de maae kunne godtgjøres som almeengjældende, være sig ved umiddelbar Sandsning eller ved Slutninger og tvingende Beviser. Ved al videnskabelig Erkjendelse gjælder Troen kun for en foreløbig, med Tvivl behæftet

Antagelse; almeengyldige Fornuftsandheder ville ikke troes, men vides.

Naar nu et tomt, overfladisk Sind eller et af Videnskab og videnskabelig Forskning optaget og betaget Individ vil have den samme Maalestok anvendt ogsaa paa det Religiøse, da er dette et slaaende Beviis for, at den Vidende endnu ikke har opdaget Troen; thi i religiøs Forstand er Troen selv den høieste menneskelige Vished. Troen træder her i Videns Sted og vil desaarsag ikke begrundes paa Viden. At vide og at troe er i religiøs Forstand det Samme: jeg veed det, thi jeg troer det. Jeg veed, thi jeg troer, at dette menneskelige Selv, der begynder i Tiden, har et evigt Ophav og bærer i sig sin Evighedsspire. Jeg veed, at dette Selv med sin aandignaturlige Individualitet er skabt, ikke i Abens Lignelse, men i Guds Billede; jeg veed det i Tro, saa vist som jeg sandselig veed, at Ilden brænder, at Sneen kjøler, og Solens Straaler lyse og varme. Jeg veed det, fordi jeg føler det, og jeg føler det, fordi jeg tænker det. Jeg veed det, ikke blot fordi jeg føler det og tænker det, men fordi jeg i alle Følelser, alle Forestillinger og alle Tanker vil det; jeg vil det, ikke af vilkaarligt Lune eller blind Indskydelse; jeg vil det, fordi jeg i rolig, klar, besindig Selverkjendelse maa ville det, og jeg maa ville det, fordi jeg elsker det. Naar denne Selvforstaaelse er vunden, saa er Troen opdaget, saa gjælder det gamle Ord: siig mig, hvad Du elsker, og jeg skal sige Dig, hvad Du er, thi det, Du elsker, det er Du, og det, Du væsenlig er, det elsker Du.

Men — lyder det fra en anden Side — naar Troen yder fuldstændig Vished for alle Troende, og Troeslæren kan jo fornuftigviis kun lægge an paa at have overbevisende Kraft for de Troende: er det saa ikke heraf indlysende, at Troens Indhold lige saa fuldt maa kunne afgive Stof for videnskabelig Begrundelse, som enten Naturens eller Historiens Indhold; at med andre Ord Troesforskeren maa staae i samme Forhold til Religionens Kjendsgjerninger, som Naturforskeren til Naturens? —

Det er en gammel og haardnakket, men derfor ikke mindre aandssvækkende Vildfarelse, vi her have for os, en Vildfarelse, der er ganske anderledes livsfarlig for Religionens Sag, end enten Materialismen eller Atheismen eller Nihilismen eller hvad man ellers vil nævne. Vel maa der gives en Erkjendelseskreds, i hvilken Religionens Sandheder i deres indre Sammenhæng og Begrundelse komme til fuld Belysning, en lys og klar Erkjendelseskreds, i hvilken de evige Tankelove med et rigt Apparat af gennemforskede Kjendsgjæringer vedblive at gjælde. Men i samme Nu man vil stille Troens Lærebygning paa lige Grundlag med det, som i egenlig Forstand hører Videnskaben til, styrter hele Bygningen sammen.

Hvad skal det blive til, naar Troesforskeren vil forholde sig til Aabenbaringen, som Naturforskeren til Naturen? Naturen er et altid Nærværende, tilgængelig for Sandsning og sandselig Vished. Men hvor er der sandelig Vished for Troen? Hvad skal det blive til, naar Troesforskeren absolut vil forholde sig til de aabenbarede Kjendsgjæringer, som Historieforskeren til Historien?

Skulle Troesartiklerne forud begrundes paa historiske Vidnesbyrd og antages paa udvortes Autoritet, før de kunne troes, da er Katholicismen — den pavelige, vel at mærke, med Dogmet om Pavens Ufeilbarhed — det eneste Rette; thi udenfor den katholske Kirke er det dog vel lige saa umuligt at give fuldt historisk Hjemmel for tre hundrede Skriftdogmer, som for tre apostoliske Troesartikler. Skal den personlige Forvisning om Troesartiklernes Sandhed derimod søges i levende Tro paa det selvnærværende Livets Ord, da er denne Tro paa Livets Ord en Erkjendelseskilde for sig, et Princip, der i Selvet begrunder sig selv, uafhængigt af Viden og Videnskab. Overalt, hvor det formummede Blandingsvæsen af Tro og Viden endnu fortsætter sit gamle Spøgeri, er Troen ikke opdaget.

At opdage Troen er at opdage Aanden og i Aanden at opdage Villien; thi Aanden er Villiens Grund, ja Villien

selv. For Menneskevilliens Frihed i Aandens Kraft er Troen den første Betingelse.

Forskjellen mellem Aandsvillie og Fornuftvillie kan allerede her blive kjendelig. Fornuftvillien er afmægtig overfor Naturen, thi det er kun Mennesket, der vil i Fornuftens Navn, Fornuften selv er intet villende Væsen. De, der tillægge dette Væsen en fri, selvstændig Villie, maae enten opstille Fornuften som en Afgud eller paa Grund af en Sprogforvirring forvexle Fornuften med Aanden. Den guddommelige Aand har Naturen i sin Magt; Naturen skabes, bæres og forklares af Aanden. Vil Nogen derimod paastaae, at det er Fornuften, der har Naturen i sin Magt, da kunne vi strax vende Sætningen om og sige: det er Naturen, der har Fornuften i sin Magt. Begge Synsmaader ere lige sande og lige falske. Det gaaer med Fornuften som med Lovene: saadanne Love, saadanne Ting; og omvendt: saadanne Ting, saadanne Love. Tingenes Væsen udtaler sig i Lovene, men Lovenes Virkelighed beroer paa Tingene; tage vi Lovene bort, saa forsvinde Tingene, men dersom vi, i Tanken, tage alle Ting bort, hvad bliver der saa af Lovene? Det gjensidige Afhængighedsforhold af Ting og Love, Natur og Fornuft, viser hen til det tredie Høiere, der har begge i sin Magt, til Aanden.

Aanden har i sin almægtige Villies Eenhed al Naturens Rigdom og alle Fornuftens Love; den bevæger os ikke som en dunkel Drift, den hersker ikke som den kolde Lov; den tvinger ikke, den skaber, den sammenstykker ikke, den beaander. Det er Aanden, som forklarer det Individuelle i det Almene, Driften i Fornuft, og Fornuften i Drift. Aanden vil det Almene, men den vil lige saa oprindelig det Individuelle. Den opløser ikke Selvet, den udsletter ikke Skikkelsen; den giver det Evige Liv og Livet Evighed; den giver det Levende et Selv og Selvet en Skikkelse, en til Forklarelse indviet Skikkelse: den opfylder Lovene og den overvinder Døden.

Paa Aandslivets Trin bliver Villien stærk; lad os see, hvad det er, der giver den Kræfter.

Saalænge den menneskelige Villie er henviist til sig selv alene, saalænge den, saa at sige, for egen Regning maa føre Kampen mod Naturskrankerne og al den Modstand, hvormed Nødvendigheden og dens gamle Allierede, Tilfældene, ere i Stand til at overvælde en indskrænket Individualitet, seer det fortvivlet ud med Friheden: Drift og Fornuft staae begge under Skjæbnen. Kan den kæmpende Villie derimod faae Undsætning af en absolut Styrke, en Hjælper, som selv er Villie, almægtig Villie, saa klarer det op i Frihedens Horizont, og Udsigterne blive lyse. Den almægtige Villie vil ikke fortære den afmægtige, men optage den i sig og give den Styrke: jo dybere denne Erkjendelse trænger ind, desto kraftigere maa Villien blive. Vistnok vedbliver der i Timeligheden at være en Splid mellem Drifter og Pligter: Driftvillien er selvisk hæftig, Fornuftvillien tom og kold; men i Aand og Tro — paa Aandsvilliens Trin — er Spliden væsenlig hævet. De ueensartede Fordringer, de timelige og de evige, begynde at forvandle sig og blive eensartede. Fornuften er aandig, den kan beaandes og fyldes med personligt Indhold; Driften er livsvarm, den kan afkjøles og luttres i Beaadelse, for igjen at varmes. Thi Aanden er ikke kold; den er Allivets Væld, i salig Attraa med dybe Længsler, den har al Inderlighedens Varme.

Gud er Aand, og Gud er Kjærlighed: Aanden er Kjærlighed. Det ligger i Kjærlighedens Væsen, at den forener det Modsatte og forliger det Stridige. Fornuften, det vil sige: vor fornuftigt tænkende Bevidsthed, kan indsee det Sande i denne Sætning, forsaavidt den fastholdes i al Almindelighed, men naar Knuden strammes, og det Afgjørende lægges ind i Kjærlighedens Grund, dens Maal og dens Villie, bliver Fornuften blind. Skal Fornuften antage en evig Villie, da bliver det en almindelig, ubevidst Villen, der falder sammen med den evige Nødvendighed, med Naturens iboende Drift til at virke og forme. En guddommelig Villie, som i selvbevidste Øie med har indblæst Støvet Liv, har forenet en udødelig Sjæl med et dødeligt Legeme, og spændt Modsætningen

af Forkrænkeligt og Uforkrænkeligt saa stærkt, at dette vort Legeme maa døe, for at Sjælen i Sandhed kan leve; en Almagtsvillie, som har gjort alt dette af Kjærlighed og i den faderlige Hensigt, at Mennesket under Nødvendighedens Tryk og Timelighedens Byrde skal hæve sig op til Frihed og tilegne sig et evigt Liv — en saadan, fri, bevidst og personlig Kjærlighedsvillie er ikke til for den videnskabelige Fornuft. Vi maae finde det høist naturligt, at de, som udelukkende søge al høiere Vished i Viden og Videnskab, vedblivende ansee en Frihedslære af denne Art for vilkaarlig og ubegrundet.

Fornuften kan indsee, at Frihedsmaalet vilde staae høit og være et storartet Maal for en kraftig Villies Stræben, dersom der gaves en tilkommende Verden. Ja dersom! Men hvorledes komme vi ud over dette Dersom? Hvorledes bærer man sig ad med at danne sig et klart Begreb eller endog blot en sandsynlig Forestilling om en overnaturlig Verdens Beskaffenhed? hvilken Videnskab paatager sig at føre Beviset for dens absolute Nødvendighed, uden at indsmugle Forudsætninger, som ikke tilhøre Viden?

Den Evighedsvillie, som Fornuften kan erkjende, er i sit uforanderlige Væsen hverken kjærlig eller ukjærlig; den elsker Intet. thi den hader Intet. Kjærlighed og Had høre, ligesom Attraa og Afsky, Sympathie og Antipathie, under Endelighedens Modsætninger, og falde paa Individernes Affecter.

Ved at mærke os den menneskelige Fornufts Grændse gjøre vi ikke Fornuften Uret. Tvertimod. At kræve af et Væsen, hvad der overstiger dets Evne, er ufornuftigt; det er ufornuftigt at fordre af Fornuften, hvad der er over dens Kræfter. Den menneskelige Fornuft har gjort mange vidunderlige Opdagelser i Verden og vil forhaabenlig endnu gjøre flere; men der er een Opdagelse, den aldrig har gjort og trods al Gransken, Grublen og Forsken aldrig vil gjøre, det er Opdagelsen af Selvets evige Liv. Det er just den Opdagelse, der ligger for Troen, den eneste Opdagelse, som Troen i Aand og Sandhed kan gjøre.

Troen opdager Selvets Evighed; den opdager Aanden og i Aanden Kjærligheden og i Kjærlighedens Aand et saligt Liv. Denne Opdagelse er en indre personlig Oplevelse, den er som Aandedrættet og maa bestandig gjentages; standser Aandedrættet, saa svinder Livet; standser Oplevelsen, saa svinder Troen, og med Troen Aanden og med Aanden den kraftige Villie.

Vi leve i Opdagelsernes Tid; vi leve for at opdage — Aandens Villie.

Femte Forelæsning.

Naar Aanden er stærk, saa er Villien kraftig; denne Sætning kan indrømmes, uden at den derfor fører os til dybere Indsigt, thi Spørgsmaalet er: hvorfra kommer Aanden, og hvorledes vinder den Styrke i Mennesket?

Det er ikke med Aanden, som med Driften. Hvorfra kommer Driften? Vi behøve ikke at lede efter den, den er os nær, i vor Natur. Den kommer ikke, den er, den yttres sig uvilkaarligt som den er, fordi den er.

Det er ikke med Aanden, som med Fornuften. Hvorfra kommer Fornuften? Den kommer ikke langveis fra; vi stirre ikke op i det Blaa og forvente dens Komme. Den kommer ikke, den er, i vort Væsen. I samme Øieblik som vi besinde os paa, hvad det Fornuftige er, opdage vi, at Fornuften ikke er et Fraværende, men et os væsenlig Nærværende.

Kan nu det Samme siges om Aanden? Hertil maa svares baade Ja og Nei. Ja! Aanden er nærværende; den er jo guddommelig, og det Guddommelige er et Allestedsnærværende. Og dog Nei! thi Aanden er ikke som Driften, umiddelbart nærværende i Naturen; den er ikke for Tanken nødvendigt nærværende, som Fornuften. Naar det Fornuftige tænkes, saa er det med Nødvendighed; men fordi En tænker sig noget Aandeligt, deraf følger endnu ikke, at den Tænkende har Aanden selv i levende Nærværelse. Aanden kan altsaa være paa een Gang baade nærværende og dog fraværende, kan være

os uendelig nær, skjøndt vi dog maae forvente dens Komme. Det er som en Gaade. Hemmeligheden er: at Aanden ikke blot er Væsen, men ogsaa Villie.

Falder nu Eftertrykket, det for Religion og Tro afgjørende Eftertryk paa, at Aanden er Villie, saa er dens Komme en Aabenbarelse, og Aabenbarelsen et Under. Saaledes kom Evangeliets Aand over Sandhedens første Vidner; den kom som i en Lyd af Himlen, som i et fremfarende vældigt Veir, der opfyldte Huset, den kom med Tunger af Ild og med Sprogenes Gave, den kom med Evighedens Varsler, med Almagts Tegn, den kom i et stort Mirakel. Men dette Mirakel er netop den vidende Fornuft et Forargelsens Tegn; det er Miraklet, der har uddybet Skilsmisens Kløft mellem Datid og Nutid. Hvor er dog ikke Alt forandret siden hiint første Gjennembrud. Aanden, siger man, er endnu den samme; men hvor er Kraften, hvor ere dens Undere?

Den civiliserede Nutid troer ikke paa Mirakler, de Fornuftige kunne ikke engang høre Tale om dem uden at faae Kvalme. Verden, hedder det, er ikke længer indrettet paa Mirakler; Mirakler ere dens Constitution imod; dens Nervesystem fordrager dem ikke, Jordens ikke og Himlens ikke heller. Vi vende vort Blik nedad, vi grave i Jorden og finde dernede et stort Bibliothek af Stene, som i tydelige Skrifttegn berette om forgangne Verdeners Liv og Tilstande; men i intet Jordstrøg, paa intet Punkt finde vi Spor af et Paradiis. Vi væbne Øiet og see opad: Stjerner over Stjerner! men hvor ere Englene, hvor er den Eviges Throne? Himlen har aabnet sig, ogsaa for os, men anderledes end i hine Dage. Nutidens Himmel kan ikke aabne sig, som Datidens aabnede sig for den Himmelfarende; vore Skyer kunde ikke bære ham, hvis han engang vilde komme igjen «med Kraft og megen Herlighed». De Troende see det, og tør dog ikke see det. Troen er en Nonne med Slør, hun slaaer blufærdig Øiet ned, men stjaalne Blikke gaae gennem Sløret. Derfor — det forsikkre

de Skarpsynede — er Slægten svag, den er blevet vidende og vil dog være troende; dens Væsen er deelt og derfor svækket; den lever halvt i det Gamle og halvt i det Nye, halvt i overnaturlige Indbildningers Tryllier, og dog mere end halvt i Virkelighedens Interesser med alle en naturlig Verdens Kjendsgjerninger: saa sygner Slægten hen i Halvtro og Tvivl, Villien mattes og Charaktererne svækkes.

Det er ganske vist en alvorlig Krise, der maa gennemgaaes, inden den nyere Dannelse faaer sig arbeidet ud af det Gudernes Tusmørke, hvori dens uforligelige Forestillinger om Tid og Evighed, lig Jætter og Aser, øiensynlig stride den sidste Strid. Aabenbaringens Aand med sine Undere og Naturen med sine uforanderlige Love have i vor Nutidsbevidsthed stillet sig saa skarpt mod hinanden, at Halvtroen gaaer med en ond Samvittighed og venter paa en sidste Forklaring. Troestanker og Videnstanker i forvirret Blanding, Phantasier af Religion og Indtryk af Videnskab bevæge sig i underlige Syner, vildledende, som Ørkenens Luftspejlinger for den Reisende. Veien gennem dette Uføre, den eneste Vei, som sikkert fører til Maalet, er betegnet ved et gennemgaaende Spørgsmaal, Spørgsmaalet om Villien. Dette Spørgsmaal har nemlig det Særegne ved sig, at det fører Striden om alt det Udvortes tilbage til et eneste, afgjørende Indvortes.

Hvad er Altilværelsens inderste Bevægende: Naturens dunkle Drift eller en evig fri, almægtig Villie? Det er Cardinalpunktet, hvorom det Hele dreier sig. Antages det Første, saa er Miraklet en Umulighed, og historiske Vidnesbyrd, de være nok saa mange og nok saa overensstemmende, kunne ikke blæse Virkelighed ind i det Umulige. Antages det Sidste, saa er Miraklet muligt. Og dog kunne historiske Vidnesbyrd ikke give os fuld Vished om nogetsomhelst enkelt virkeligt Mirakel. Historiske Vidnesbyrd give os kun en Sandsynlighed; men det virkelige Mirakel, det ligger i dets Væsen, er altid usandsynligt. Viden holder sig til det historiske Sand-

synlige, og forkaster det Usandsynlige; Troen gaaer ud over det Sandsynlige og griber det Mulige. Det Umulige kan ikke troes, men det Usandsynlige, som dog er muligt, kan troes: her er Forskjellen mellem Tro og Viden.

Paa Profanhistoriens Omraade har den forskende Videnskab en sikker Veiledning i bekjendte Love og en derved normeret Sandsynlighedens Maalestok; naar en Tildragelse er saa sandsynlig, at Ingen kan negte den uden med det Samme at benegte al historisk Sandsynlighed, saa er Tildragelsen sikkert som Kjendsgjerning. Anderledes med Aabenbaringens Kjendsgjerninger i den hellige Historie. Her kan det Sandsynlige ikke normeres efter bekjendte Love, thi Underet selv er det Usandsynligste af Alt. Griber nu Troen ud over det blot Sandsynlige for, i den almægtige Villies Navn, under Virkelighedens Form at gribe den høieste Mulighed, saa synes den jo udsat for at oversee Tingenes naturnødvendige Sammenhæng, glemme Lovene og komme ind paa det Eventyrlige. Imod denne Vildfarelse staaer Livets Ord, det guddommelige Selv, Magtvilliens Aabenbarer, fast, urokkelig fast som Klippen i Havet. Hans Villie er Magt, alle Muligheders Hemmelighed, han er Underet selv, omgivet af Under og Tegn. Og dog er hans egen Villie, menneskelig seet, som en Afmagt; han har, bogstavelig talt, ingen Egenvillie: hans Villie er at gjøre Almagts Villie, Faderens Villie, som er i Himlene. Saa staaer han paa Frihedens Grund, og dog under strenge Love. Han viser sig, som han er, — Sandheden! Ja, men i Lydighed. Ikke som en vilkaarlig Hersker, men som en lydig Tjener, lever han i Sandheden, strider for Sandheden, lider for Sandheden, dør for Sandheden: han, den tjenende Sandhed, bryder ikke Lovene, han opfylder Lovene. Han stifter ikke en ny Religion ved Hjælp af en ny Lære med et godt Exempel, nei, han stifter, hvad han er, og han er, hvad han stifter, Religionen selv, Aandsvillien i Kjød og Blod.

Det gaaer jo feiende nok med Erklæringer som denne: «vi leve i Lovenes, ikke i Miraklernes Tid»; men er saa Menneskeslægtens høieste Anliggende hermed afgjort? Lad os oversætte Erklæringen i et andet Sprog, for ret at see, hvad den indeholder: Vi leve i Lovenes Tid, det vil sige: Almagtsvillien er gaaet ud, kun de endelige Villier ere tilbage. Vor Fremtids Fane bærer den nye Indskrift: Døgnvillien. Hermed stemmer det nu ganske vel, at alle Døgnvillier skulle frem, og Fleertalsvillien sidde paa Magtens Throne; men hvorledes denne Døgnvillie vil bære sig ad med at naae det høie Maal: at opfylde Lovene og løfte Masserne op paa Frihedens Trin, er endnu ikke forklaret.

Spørgsmaalet om Underet falder i sidste Instans sammen med Spørgsmaalet om Villiens Oprindelighed. Dette Spørgsmaal lader sig ikke affærdige ved at paaberaabe sig Naturlovenes Uforanderlighed. Man kunde da lige saa godt henvise til Tankelovenes Uforanderlighed. Kunne de uforanderlige Tankelove ikke engang siges at gjøre den menneskelige Villie Afbræk, naar Talen er om nye Ideer, nye Begyndelser og tilsvarende nye Handlinger, hvor meget mindre skulle de uforanderlige Naturlove da i noget Punkt kunne gjøre den guddommelige Villies ubetingede Frihed Afbræk. Den ubetingede Frihed bestaaer ikke deri, at Villien er uden Betingelser, men deri, at den har Betingelserne i sin Magt, og er hævet over endelige Skranker. Fornuften er Formen for Viisdommens Indhold, men Indholdet selv bestemmes af Villien. Aanden har ikke Fornuften udenfor sig, saa lidt som den har Viisdommen udenfor sig. Den almægtige Villie kan gjøre, hvad den vil, virke og røre sig som den vil, den kommer aldrig udenfor det uendelige Heles uendelige Sammenhæng: den kan jo aldrig komme udenfor sig selv. Men netop i Sammenhængens Uendelighed har Friheden sine uudtømmelige Muligheder.

For den almægtige Villie ere alle Ting mulige; det betyder ikke, at Villiens Almagt kan gjøre Lovene til

Intet, ophøie Modsigelser til Love, gjøre Natur til Unatur, Cirkelen fiirkantet o. s. v., men det betyder, at den i og ved og med Lovene kan bringe det i Menneskenes Øine Allerusandsynligste frem, kan uden Brud paa Tingenes skjulte Sammenhæng pludselig bryde alle Sandsynligheds Maalestokke. Den almægtige Villie, der har Tingene i sin Magt, har ogsaa Lovene i sin Magt; men at have Lovene i sin Magt er: at have deres Opfyldelse i sin Magt. Den, der har Tanken i sin Magt, gjør aldrig Brud paa Tankelovene; den, der har Naturen i sin Magt, gjør aldrig Brud paa Naturlovene.

Der er en Grundsætning, hvorefter Aabenbaringstroen med sin Forvisning om Aand og Villie maa være enig, aabenlyst, oprigtigt, fuldstændigt enig med Nutidsbevidstheden, det er Sætningen om Lovenes Uforanderlighed. Naar denne Sætnings Gyldighed, ret forstaaet, tilfulde er anerkjendt, saa er Forbindelsen mellem Fortid og Nutid aandelig gjenoprettet, og Muligheden af en gjensidig Forstaaelse mellem Fornuft og Religion tilveiebragt. Paa Grundlaget af denne Forstaaelse beroer Adskillelsen af det, som videnskabelig kan vides, og det, som ikke kan vides, men maa falde ind under Tro. Hvad er den oprindelige Grund til Naturlovenes Uforanderlighed? «Tingenes Væsen, Verdens fornuftnødvendige Sammenhæng»; det er Naturlærens Forklaring. «Guds almægtige Villie»; det er Religionens Forklaring. Her viser sig paa Erkjendelsernes Landkaart en tydelig Grændse mellem Tro og Viden, en Demarcationslinie, nok saa tilforladelig som den, Paven drog, da Columbus havde opdaget den nye Verden.

Erfaringslæren begynder med Kjendsgjærningerne, holder sig til Lovene og standser ved Nødvendigheden. Naturphilosophien gaaer et Skridt videre. Den kan i Grundforholdet af Natur og Aand paavise den betingede Nødvendigheds Fremgang af Friheden, Lovenes Oprindelse fra den lovgivende Villie. Men den maa med alt dette dog blive staaende ved Nødvendighedssiden og nøies med det, som uafviselig hører med til For-

staaelse af givne Kjendsgjæringer og videnskabelig Begrundelse af bekjendte Love. Som i en hellig Skumring af halvgjennemsigtig Nødvendighed kan Naturphilosophien overalt see Lysskæret af den guddommelige Frihed; men Villien selv i Mulighedernes indre Uendelighed kan den ikke see: Frihedens Sol gaaer aldrig op i disse Videns Egne, den holder sig i Horizontens Rand.

Naturphilosophiens sidste Sætning er Religionens første: Naturen bæres af Aanden, Lovene grunde i Villien. Nu gaaer Frihedssolen op, det dages over Mulighederne. Det er en Erkjendelseskreds for sig, Troens, Aabenbaringens evige Lyskreds. Hvad see vi her i dette nye Lys? Villien i det almægtige Selv, Friheden i alle sine Muligheder: Underet! Underet er, at Almagten er Villie, og Villien Almagt; Underet er, at Alverdens Nødvendighed har sin oprindelige Grund i guddommelig Frihed, Underet selv er Viisdommens Hemmelighed.

Det Under, hvorum her tales, er ikke Phænomen, men Væsen, det er et Grundunder. Det har sit ubedragelige Vishedsmærke, ikke i udvortes Tegn, men i indvortes, i vort personlige Selv, i Selvforstaaelse af Tro og Villie. Det skal ikke først stadfæstes ved vidtløftige Vidneforhør over ydre Mirakler; det er omvendt de ydre Mirakler, som, naar Troeskritiken anlægger sin Maalestok, alle maae føres tilbage til og stadfæstes af det altid værende, evigt blivende, aldrig skiftende Grundunder.

Naar vi nu, under disse Forudsætninger, gjentage, at Aanden er Villie, og dens Aabenbarelse et Under: saa er det dog vel indlysende, at heri ikke skjuler sig mindste Bagtanke eller Bitanke om Lovbrud, løs Vilkaarlighed eller guddommeligt Lune. Aanden er Væsen, og Aanden er Villie. At Aanden aabenbarer sig, vil da sige: den viser sig i Troens Speil som den er efter sin Villies evige Væsen. Hvad er da Aanden efter sit aabenbarede Væsen? Kjærlighed, hellig, ufor-

anderlig Kjærlighed. Heri ligger, at den altid er redebon — thi Kjærlighed er altid redebon — at den altid vil komme, naar og hvor den, paa Frihedens Vilkaar, kan komme.

Vi kjende Sandhedens Aand paa Livets Ord. Spørge vi, hvorfor den da tøvede saalænge, inden den kom — med Livets Ord til fuld Aabenbarelse, da er det Troens eenfoldige Svar: den kunde ikke komme før, den var forhindret. Den var i Ordet, og Ordet var Verdens Lys, og Lyset skinnede — men i mørke Myther, og Mørke og Myther begrebe det ikke. Spørge vi, hvorfor den ikke kommer til os i Magtens Tegn med Underets Kraft, som den kom til Fædrene, da er det Troens eenfoldige Svar: den kommer ikke med Underets Kraft, fordi den ikke kan, den er forhindret. Det er den menneskelige Villie, som paa Frihedens Vei har kastet de mange Stene og opdyngtet de mange Hindringer.

«Men», siger man, «saa er her jo dog en Modsigelse, en utaalelig, fra Under og Villie uadskillelig Modsigelse. Eet af To: enten er Aanden almægtig, eller den er afmægtig. Er Aanden almægtig, hvad kan da standse dens Komme? Den kommer og gaaer, som den vil, naar den vil, og hvorhen den vil; den kommer med Seier, lysende, varmende: Hjerterne smelte for Ord af Ild, som Klippernes Iis for Solens Glød. Saaledes kommer en Almægtig. Kan Aanden ikke komme saaledes; er der Noget, som kan stille sig i Veien, et virkeligt Noget, som kan læmme dens Kraft, tvinge den til at staae stille eller dog bøie af og liste sig frem ad Omveie: hvor er saa Villiens Almagt, og hvad er Underet?» Unegteligt! her er en Modsigelse. Gudsvillien er almægtig, Menneskets Villie er afmægtig. «Og saa skulde dette Afmægtige være i Stand til at sætte sig op mod det Almægtige, saa skulde det Selviske i Menneskets Egenvillie virkelig have Kraft til at gjøre Aandsvillien Modstand? Det maa være en Indbildning, et Bedrag». Vi svare: Ja! det er ganske vist en Indbildning, at Døgnvillier, om de end i Millionviis sammen-

rottede sig til Oprør, skulde formaae at sætte den evige Villie Skranker; det er et Bedrag, et gruopvækkende, aandskraftende Selvbedrag. Men dette Selvbedrag er et virkeligt Noget, det er i Menneskets Egenwillie saa virkeligt, at det kan «bedrøve Aanden».

Kom det an paa Magten alene, saa var Aanden vis paa sin Seier: det ringeste Pust, og Alverdens Hindringer vege som Fnug. Men hvad blev det saa til med Menneskets Frihed? Skulde Aanden bruge Magt og tage den gjenstridige Egenwillie med Vold, saa maatte den jo grundlægge Friheden ved at gjøre Friheden til Intet: det er en Modsigelse saa klar, at vi heri see det Umulige. Var Talen om at gjøre de Døve hørende, de Blinde seende, at aabne Gravene og opvække de Døde, saa kunde vi ikke sige: det er Almagtsvillien umuligt; thi vor Viden slaaer ikke til. Vi kunne sige, at slige Gjerninger ikke lade sig forklare efter de os bekjendte Love; men vi kunne ikke sige, at de staae i Strid med Lovene, thi de endnu uopdagede Loves Tal er uendelig større end Tallet paa de opdagede. Alle de Modsigelser, som en letfærdig Viden i sin Overilelse i denne Henseende har formuleret, ere byggede paa Sand og falde bort af sig selv, naar de prøves. Men den Modsigelse, at den almægtige Villie skulde ikke blot kunne tvinge den afmægtige — deri er ingen Modsigelse — men tvinge den til ikke at lade sig tvinge, tvinge den til at bestemme sig med Frihed, det er en Modsigelse saa klar og indlysende, at den, der tillægger Almagten en saadan Mulighed, ikke veed, hvad han selv siger. Frihedens Knude vil ikke hugges over, den vil løses.

Knudens Løsning er Selvbedragets Opløsning. Selvbedraget er i Mennesket dobbelt, ja tredobbelt. Det er i Tanken og kaldes Forblindelse; det er i Villien og kaldes Trods; det er i Følelsens Eenhed af Tanke og Villie, og kaldes Forhærdelse. Det er vanskeligt, om ikke umuligt, at komme Bedraget tillivs under nogen enkelt af disse Former for sig de tre Medinteressenter,

Tanke, Villie og Følelse, holde sammen i det fælles Bedrag, de ere som Sammensvorne: den Ene vil ikke forraade den Anden. Forstanden kan ikke opklares, og Forblindelsen ikke hæves, saalænge Villien er vrang og Følelsernes Strøm gaaer Sandheden imod. Følelsen faaer falske Indtryk, saalænge Forstanden er omtaaget, og den af falske Forestillinger bedaarede Villie holder Indgangen spærret for enhver Lysstraale. Og skulde vel en Villie med falske Tanker og falske Forestillinger, falske Billeder og selviske Indskydelser paa egen Haand være i Stand til at begynde med Sandheden ud fra sig selv og hugge Bedraget igjennem, som en Chlotaldo sønderhugger Morganas Perle? Det Hele viser tilbage til Selvets uopladte Naturgrund, den ubevidste Eenhed, som bærer Tanke, Villie og Følelse i uforklaret Selvbestemmen: skal Bedraget kunne hæves, saa maa der i denne Naturgrund være Noget, som holder igjen og gemmer en Mulighed for Aanden.

Kunde vi forestille os Selvbedraget fortsætte sit Kredsløb gennem de tre Hovedformer af Tanke, Villie og Følelse saa længe, saa vedholdende og i en saadan Dybde, at det Skjulte i Selvets Grund blev bragt op i Bevidsthedens Lys og den sidste Rest af naturlig Umidelbarhed opbrugt: saa vilde Selvbedraget fortsætte sig i en Villie af ubetinget Lysfornegtelse, en i Aand formørket Villie, en Aandsvillie, der ikke var menneskelig, men satanisk. At det under denne Forudsætning hverken vilde være Tanken eller Følelsen, men Villien selv, der til allersidst kom til at gjøre Udslaget, er indlysende. Følelsen er uvilkaarlig; det følede Væsen har ikke Indtrykket i sin Magt, og heri ligger altid en Undskyldning for Følelsesbedraget. Ogsaa Tankebedraget har sin Undskyldning, saa længe det Ubevidste endnu er saa fremherskende, at der kan bevares et Skin af, at Tanken bestandig er i Begreb med at søge det Sande. Først naar den fornegtede Sandhed staaer klaret for Tanken og Smertens Stik gaaer igjennem Hjertet, har Egenwillien

Betingelser for at forvandle Selvbedraget til absolut Selvförblindelse og drive Forhærdelsen til det Yderste.

Dersom en saadan Selvmødsigelse blot var logisk, vilde den uden videre være at henhøre under det Umulige, og Bedraget glide Tanken forbi som en Skygge paa Væggen. Men en Selvmødsigelse af denne Art er mere end logisk, den er personlig. Allerede paa Driftvilliens Trin gjør Individet Erfaringer af, at det Sande ingenlunde er det Samme som det Behagelige, og Forstanden faaer ved slige Anledninger ofte travlt nok med at tilhulle det Usande og besmykke det Halvsande. Paa Fornufterkjendelsens Trin kan Egenwillien i Skjæbnens Navn holde sig selv saa fast, at den hellere vil «knuses» end «bøies». Kommer nu en saadan potenseret Egenwillie i Forhold til Aanden selv, Sandhedens og Kjærlighedens Aand, da er det ingenlunde givet, at den bøier sig for Aanden, om den end maa erkjende Aanden for Magt. Det Modsatte kan skee. Den potenserede Egenwillie føler, at den i al sin Afmagt dog har en Magt, Magt til at trodse Aanden. Greben af Selvmødsigelsens Krampe, griber den da med Fortvivlelsens Kraft til det Valg: hellere at lide alle Selvførtærelsens Kvaler end bekjende sin Skyld, bære Ydmygelsen og bøie sig for den Overmægtige. Naar dette Valg er skeet, saa er Förblindelsen fuldendt; saa er Sandhed Løgn, og Løgn er Sandhed, Frihed Trældom, og Trældom Frihed: Kjærlighedens Lys udslukkes i Hadets Mørke.

Den samme Sandhedens Aand, der vækker Kjærlighed, kan ogsaa vække Had, thi Had er en omvendt, i selvisk Trods forvrænget Kjærlighed. Det er ikke Kjærlighedens Skyld, at den vækker Had; den kan ikke gjøre for det. Kjærligheden kan taale Alt for Andres Skyld, men Selvmødsigelse kan den ikke taale. Den kan ikke fornegte sit Væsen og sige til sig selv: jeg maa forandre mig, jeg maa see at blive egenkjærlig, det vil sige: ukjærlig, thi ellers vækker jeg Had. Kjærlighedens Væsen er: ikke at skjule, men at aabenbare

sig. Naar da den sig aabenbarende Kjærligheds Aand vækker Had, saa bliver Hadet ikke ringe, fordi Kjærligheden er stor; nei, Hadet nærer sig af Kjærligheden, voxer ved Kjærligheden, stræber at maale sig med Kjærligheden og blive uendeligt, fordi Kjærligheden er uendelig. Hvad heri er skjult, skulle vi i denne Sammenhæng ikke forsøge at drage frem, men kun holde det fast, at der paa Villiens Vei i Frihedens Navn virkelig er et Noget, som kan bedrøve Aanden.

Vi have betragtet Selvbedraget fra den stærke Side; lad os til Slutning vende Synspunktet om og betragte det fra Svaghedens Side.

Der er jo Mennesker, og deres Tal er vist ikke ringe, bekymrede Sjæle, som sukke i sig selv og sige: «Vi staae ikke Aanden imod; vi føle, at vi trænge til Aanden; vi bede om Aanden, men — Aanden kommer ikke». Og der er til Vederlag igjen dem, som i Overmaal nyde Aanden, Troens Udvalgte, hvis fedtpandede Trivelighed ligefrem glindser af Aanden: de snakke om Aanden og snakke med Aanden. De besidde det Trylleord, hvori Aanden boer; saa kjende de Aanden godt: de ere, reent ud sagt, Kammerater med Aanden. — Der er i Forholdet mellem Gud og hvert enkelt Menneske en Hemmelighed, som kun den Alvidende gennemskuer; men see vi lidt skarpt paa det Menneskelige, viser det sig da ikke ogsaa her, at Selvbedraget er dobbelt, ja tredobbelt.

Der er et Forestillingsbedrag, som med Forglemmelse af Aandens Allestedsnærværelse, tager Aabenbaringsordet forfængeligt, sætter Aanden fast i et Billede og gjør Billedet udvortes. Under Billedet af en usynlig, men dog endelig Person, der bevæger sig i Rummet, farer «den Helligaand», op og ned og ned og op, et bevinget Mellembud mellem Jord og Himmel. Vi forarges ikke over det Billedlige; men naar det Billedlige krystalliserer i Phantasien til en fast Virkelighed, naar Aanden til visse Tider aflægger Besøg i et Menneskehjerte og gaaer igjen med Løfte om at vende tilbage;

naar, sige vi, dette Billedvæsen faaer en saadan Magt med Bevidstheden, at den Bedende sidder og venter, at Aanden som Gjæst skal banke paa Døren: tør vi da undre os, om en saadan Ventende kan komme til at vente forgjæves? At gjøre Personlighedens Aand til et mythisk Væsen, trolovet med Iris, der farer paa Regnbuen, er at opfatte den som en Afgud; men at opfatte Aanden som en Afgud, er at bedrøve Aanden.

Det antydede Forestillingsbedrag forbinder sig med et tilsvarende Følelsesbedrag. Indbildningen er, at Aandens Nærværelse skulde være Gjenstand for en umiddelbar indvortes Sandsning, at den Sjæl, hvem Aanden besøger, skulde være i Stand til at sige paa Klokkeslet, naar Besøgelsen skete, skulde kunne gjøre en tydelig Adskillelse mellem to Væsener, sit eget Væsen og Aanden, skulde ligefrem kunne samtale med Aanden: «det sagde jeg til Aanden, og saa sagde Aanden til mig» o. s. v. Naar denne Indbildning faaer Overhaand, og dens skjulte Indflydelse er uden Tvivl langt større end Mange ret ville tilstaae: tør vi da finde det forunderligt, at der er oprigtige Sjæle, som vedgaae for sig selv, at de aldrig have staaet Ansigt til Ansigt med Aanden selv, aldrig nogensinde have enten seet eller umiddelbart fornummet Guds egen Nærværelse som Helligaand?

Saa skal den hellige Skrift bære Skylden. I Mod-sætning til de Billedtroende, som, for at tage Skriftordet ret bogstaveligt, gjøre det Overnaturlige unaturligt, og sætte det Indvortes til paa et Udvortes, optræde saa «de Fornuftige» med en Vidensfortolkning, som bortskaffer det Overnaturlige, udvander Aabenbaringsordet og faaer dets Charakterpræg udvisket. Saa bliver Aandens Bog ved Hjælp af et dobbelt Selvbedrag til en tvetydig Bog: Børnene i Ammestuen holde sig til Billederne og lege Juul med det Overnaturlige; de Voxne opdage Naturligheden og lefle med Mythologien.

Forestillings- og Følelsesbedraget forene sig i et Tredie, den farligste Form af dem alle, og det er Villiesbedraget. Det Skuffende, hvorfra man gaaer ud,

er Forestillingen om, at Menneskets naturlige Villie kan blive tilovers som en Størrelse for sig ved Siden af Aandsvillien. Hos Nogle bliver dette opfattet saaledes, at den naturlige Villie, være sig i Form af Driftvillie eller Fornuftvillie, skal tvinges ind under Aandens Lov og pidskes op til, om ikke just at fortjene Aanden, saa dog til at gjøre sig værdig til Aanden, arbeide sammen med Aanden, og, om muligt, ved gode Gjerninger indlægge sig Fortjenester hos Aanden. Herhen hører en egen Form af den saakaldte strenge, bekymrede Christendom, ikke den i Sandhed, men den i Suurhed bekymrede, en Christendom, hvis Kjærlighed er en Art gudelig Ærgrelse, hvis Trøst er en Forvisning om de Glades evige Fordømmelse, en Christendom, som hader Verden med en guul Tro, der har sit Sæde i Galden. Hos Andre bliver Menneskets naturlige Villie ganske rigtigt erklæret for uduelig til at gjøre Aandens Gjerninger. Alt beroer uden videre paa Aanden og Troen, den nye Villie kommer af sig selv. Vil Aanden, saa er der Villie; vil Aanden ikke, nu vel, saa er der endnu ingen Villie — Villien groer langsomt. Men det gjør Ingenting: af Tro er der fuldt op, og Aand og Tro er det Hele. Paa disse Betingelser kommer det til et skjønt Forlig mellem Aandsmennesket og det naturlige Menneske: de kunne nu saa godt sammen, thi de elske jo begge Friheden. Troen har sin Frihed i det Overnaturlige, og det kan jo ikke genere det Naturlige; Driftvillien, der har sin Frihed i det Naturlige, kan gaae omkring og græsse, hvor helst den vil, paa Timelighedens Overdrev, naar den for Resten er skikkelig og ikke forgriber sig paa Troen. Forliget er saa hjerteligt, at det livagtigt seer ud, som om de to Villier, Troens og Driftens, vare blevne til een Villie. Herhen hører en vis Formation af den saakaldte glade Christendom, ikke den i Sandhed glade — thi det er for Troen evig vist, at Aandens Liv er et Liv i Glæde — men den i Naturlighed glade, den kisteglade, der finder det saa deiligt paa Jorden, fordi den er sikker paa Himlen.

Naar disse Selvbedrag hæves, og de kunne hæves — hvert Menneske har i det aabenbarede Ord, det Ord, hvis levende, sakramentale Nærværelse er at finde i Menigheden, Betingelser for at hæve dem, naar han alvorlig vil — saa kommer Aanden.

Der gjøres i vor nærværende Tid adskillige Forsøg paa at forlige Nutidsbevidstheden med den bestaaende Religion. Man gaaer i denne Henseende ud fra den ganske vist almeengyldige Forudsætning, at Menneskeheden har Trang til Religion, en saa dybtgaaende og væsenlig Trang, at Stater og Folk, Civilisation og Sædelighed, al borgerlig Orden og alle en høiere Oplysnings Goder vilde løse sig op i et Chaos af raae Lidenskaber og Menneskelighedens Træk forvrænges til Rovdyrets Glubskhed og til Abens Lignelse, hvis Religionen forsvandt fra det menneskelige Samfund. Man holder endvidere fast paa den i sig fuldgylldige Sandhed, at det Religiøse umuligt kan være os et Levende, Nærværende, dersom det ikke paa aandskraftig Maade formaaer at gennemtrænge Nutidsbevidstheden saa fuldstændig, at vi med fuld Frihed leve og virke og røre os deri som i vort rette, aandige Livselement. Man har ganske rigtig indseet, at det maa være dette aandige Livselement, der indeholder de første afgjørende Betingelser for Dannelsen af Charakterer med et nyt Syn og en ny Villie, en Villie, som med Tro og Mod tør gribe Opgaverne fra Grunden af og freidig arbeide paa deres Løsning. Om alt dette maae vistnok de Fremmeligere i Tiden alle være enige; men, gaae vi nærmere ind paa Sagen, møde vi saa ikke dette Forunderlige, at Forsøgene begynde med at oversee det første Nødvendige?

Skal det Religiøse sættes i Kraft, saa er det dog vel aldeles nødvendigt, at Enhver maa begynde med at spørge sig selv, hvori det Religiøse da væsenlig bestaaer, hvad Religion oprindeligt er, og hvor Sandhedsmærket findes, det ubedragelige, der kan forvisse ham om, at han ikke farer vild og begiver sig ind paa det Uvisse.

Er Sandhedsmærket tilforladeligt, da maa det findes i hans eget Selv, i Selvforstaaelse af Tro og Aand. Denne Selvforstaaelse er en Villiesforstaaelse, en Forstaaelse af Underet; thi Underet er Religionen selv. At en menneskelig Villie staaer i et Nødvendighedsforhold til villieløse Ting, deri er der intet Under; at menneskelige Villier forholde sig til hverandre som Vilkaarligheds-punkter, der alle beherskes af overmægtige Love, deri er der intet Under. Men at Guds almægtige Villie er traadt i Forhold til Menneskets afmægtige Villie, har aabenbaret sig selv som en Menneskevillie, og ved denne sin Selvaabenbarelse stiftet et Kjærlighedsforhold, en salig Forligelse, at de to Villier, Guds og Menneskets, til evig Tid kunne være som een Villie, det er i Aand og Sandhed et Under. De, der mene, at de bedst kunne sætte det Religiøse i Kraft ved at udelukke Underet, ere som de, der mene, at de bedst kunne tegne Cirkelen ved at fremstille den som en Fiirkant. At forkaste Underet er at forkaste Religionen; at antage Religionen som Religion er at erkjende Underet.

Staaer Sandhedsmærket fast i det Indre, saa udgaaer herfra det Lys, som kan opklare det tilsvarende Ydre. Det Indre i Troen er saa langt fra at være ligegyldigt mod sit Ydre, at hver Troende maa erkjende, at hans Selvforstaaelse i Aand ikke skyldes ham selv, men er vakt ved et udenfra kommende Ord, og hviler paa det sakramentale Ordets Under, som med Aandsvilliens Almagt meddeler sit Indre i, med og under et bestemt Ydre. Saa er her altsaa formedelst Underet et fortsat, levende Vexelforhold mellem det Indre og det Ydre. Saalænge alt det Ydre opfattes og bedømmes som Middel og Gjennemgangsled for det Indre, saalænge vedbliver Selvforstaaelsen at berige sig, og Sandhedsmærket slaaer til. Først naar Bevidstheden gjør Forsøg paa at gaee uden om Troen, bagved Troen, for at gribe den religiøse Kjendsgjerning i reen, historisk Udvorteshed, svigter Sandhedsmærket, og Famlen og Tvivlen begynder. Det kan ikke noksom indskærpes, at Troen og Troens Indhold

ere uadskillelige: ethvert Mirakel er Karikatur, naar det ikke bliver seet med Troens Øie. Den hellige Historie udfolder for vor Betragtning en Række Livsbilleder og fører os ind i en Kreds af Kjendsgjæringer og Phænomenener, i hvilke Fortidens Troende, de være nu Øienvidner eller ikke Øienvidner, have seet og erkjendt de Almagtstegn, ved hvilke den frelsende, forløsende Kjærlighedsvillie har aabenbaret sig for dem; Spørgsmaalet er, om vi i deres Tro kunne gjenkjende Troens Væsen og dele Tro med dem. Forstaaelsen og Tilegnelsen af den hellige Historie er en sig fortsættende Gjenkjendelse af Troens Liv, dens Væsen og Indhold. Hvor denne Gjenkjendelse svigter, der svigter ogsaa vort Sandhedsmærke, og det Overleverede berører os ikke religiøst.

Det er en fuldt berettiget Fordring, den nyere Tid har opstillet, at Forskningen skal være fri. Paa de her opstillede Vilkaar kan Aabenbaringstroen ikke have det Ringeste at indvende imod den videnskabelige Forsknings ubegrænsede Frihed; thi nu veed den med sig selv, at ingen Videnskritik, dens Resultater være nok saa negative, længer er i Stand til at undergrave det religiøse Grundlag. Blev det end videnskabeligt beviist, at vi ikke havde et eneste Evangelium umiddelbart fra noget Øienvidne, ja selv om det kunde bevises, at vort Matthæusevangelium var fra det andet, og vort Johannes-evangelium fra det tredie Aarhundrede: saa vilde alle disse Beviser dog ikke have den ringeste Indflydelse paa Bestemmelsen af Religionens Indhold. Her spørges ikke om de historiske Mellemlid, hvorigjennem Sandhedsmeddelelsen er gaaet; her spørges om Sandheden, den aabenbarede Sandhed, og Sandhedsmærket, det ubedragelige, er i vort Indre.

Vi leve af Underet og dog under Lovene; vi leve under Nødvendighedens Tryk og dog i Friheden, midt i den materielle Verdens haandgribelige Kjendsgjæringer og dog i en nærværende Evighed, saa sandt vi have den personlige Vished, at Villien er Aand, og Aanden Villie.

At maale sin Tro med Følelsens Varme er usikkert, thi Varmemaalet er ubestemmeligt, og det Ubestemmelige kan skuffe. At maale sin Tro med Tankens Klarhed er usikkert, thi Klarheden er kold og Idealet i Tankens Speil staaer udenfor Virkeligheden. Men at maale sin Tro med Aand og Villie, med den Aandsvillie, som i Tankens Klarhed har Inderlighedens Varme og Selvbestemmelsens Virkelighed, er sikkert: Sandhedens Maal for Aand og Tro er en kraftig Villie.

Sjette Forelæsning.

En kraftig Villie vil virke: vælge, beslutte, handle; det vil Driftvillien, det vil Fornuftvillien, vil i høieste Forstand Aandsvillien. Hvad vælger da Aandsvillien? Den er i Væsen guddommelig, og vælger det Menneskelige; den er i virksom Aabenbarelse menneskelig, og vælger det Guddommelige: den er i sit Valg gudmenneskelig. Det er i Ordet som Gud, at den Evige selv udvælger hvert Menneske, og det er igjen formedelst Ordet, at Mennesket af Aandens Kraft kan gjøre Udvælgelsen virkelig. Først da, naar den menneskelige Villie paa een Gang vælges og vælger, vælges af Gud til at vælge Gud, vælge sit Udspring: da brister Egenvilliens Selvbedrag. Selvet vælger sig selv efter sin evige Bestemmelse, vælger Frihed i ubetinget Afhængighed, vælger at ville Eet: være Aandens Organ, vælger at ville Guds Villie. Valget er ikke mellem Dette eller Hiint af mange Goder; Valget er indenfor Villien selv mellem lavere og høiere, forkrænkelig og uforkrænkelig Villie. Det er Villielivets dybeste Krise: den gamle Villie dør, for at fødes paa ny; Driftvillien begrades, for at opstaae forklaret som Aandsvillie. Et saadant Valg mellem Liv og Død er Valget mellem Tro og Vantro.

Troen, det kan ikke noksom gjentages, er mere end en Rørelse, mere end en troskyldig Antagelse af et foreskrevet Noget, hvorpaa der skal troes; Tro er Fordybelse i Aand, er Hjertets fulde Hengivelse til Livets Ord; denne

Hengivelse er mere end en Indseen, mere end en Tænken, den er en Villiesakt, en indre Gjerning, Aandsvilliens første, oprindelige Handling. «Giv mig dit Hjerte!» det vil sige: giv mig din Villie.

Den kraftige Villie har altid et Maal; det har Driftvillien, det har Fornuftvillien, det har i allerhøieste Forstand Aandsvillien. Hvilket Maal har da Aandsvillien sat? Den vil det Timelige, men for det Eviges Skyld, det Evige er Maal, det Timelige er Middel. Maalet er: Personlighedens timelig betingede, men kraftig dybe, alsidig virkelige Udfoldning af et evigt Livs uudtømmelige Indhold. Derfor er dette Maal baade timeligt og evigt.

Driftvillien har sit Maal i det Timelige, den vil i al Naturlighed et Nærværende; Fornuftvillien har sit Maal i et nærværende Evigt, hvis Love blodsuge det Naturlige og fortære det Timelige. Driftvillien vil umiddelbart det Menneskelige, men gør det Personlige timeligt, og bliver umenneskelig. Fornuftvillien vil i den almene Nødvendigheds Navn det Menneskelige, men opløser Selvet og bliver derved umenneskelig. Det Umenneskelige, der ligger skjult paa Bunden, saa vel under Fornuftvillien som under Driftvillien, hidrører fra, at begge saa udelukkende ville det Menneskelige, kun det Menneskelige. Aandsvillien derimod har i Maalets Eenhed et dobbelt Maal; den vil i personlig Forstand det Menneskelige, fordi den personlig vil det Guddommelige. Den vil ikke et Guddommeligt for sig og et Menneskeligt for sig; den vil i den sande Personligheds hellige Navn det Gudmenneskelige. Saa omfatter dens Maal baade Jord og Himmel, baade et Nærværende og et Tilkommende, baade et Her og et Hisset: det dobbeltsidige Maals gudmenneskelige Eenhed er Livet selv, det evige Liv.

At det evige Liv er Livet selv, kan sees paa Lovene. Det forholder sig nemlig ikke saaledes, som Mange synes at antage, at der efter Oprindelsen skulde være to Slags Liv, et der udspringer af Timelighed ved Siden af et andet, som er fra det Evige. De, der holde fast paa Forestillingen om et Liv, hvis Oprindelse, Udvikling og

Afslutning udelukkende skulde tilhøre Timeligheden, have ikke gjort sig tilbørligt Rede for, hvad Timelighed er, og hvad der forstaaes ved det, vi kalde Liv.

Timeligt er ingenlunde alt det, som foregaaer i Tiden; thi enhver Udvikling, ogsaa af et evigt Indhold, maa foregaae i Tid: Tid hører med til Evighed. Timeligt derimod er det, som i Tiden foregaaer saaledes, at dets Virken og Væren forudsætter Udstykning og betinges af Sammensætning. Foranderlighed, Omskiftelighed, Forkrænkelighed, det Enes Fremgang af det Andet og Opløsning i det Andet, altsaa udstykket Andethed, er Kjendemærket paa Timelighed. I denne Forstand ere alle materielle Dannelser timelige.

Anderledes med det Evige, hvis Væsen i Alt er sig selv ligt. Allivet er evigt, et Selvvæsen, som igjennem Stoffet, det timelige Andet, udvikler sig selv, kun sig selv og sit Indhold. Livet i alt Levende begynder indenfra og holder sig under Stoffets Bearbejdelse, Omformning og Tilegnelse i sit indre Kredsløb; i dette Kredsløb viser sig det Evige. Der declameres om Materiens Evighed, om de evige Stjerner, de evige Bjerge o. dsl.; det er kun Declamation. Materiens, Stjernernes, Bjergenes Tilværelse er en selvløs Tilværelse, en Tilværelse i Andethed, altsaa i Timelighed. De Billioner Gange Trillioner af Aar, hvormed man saa let kan rutte, formaae ikke at gjøre al denne Timelighed til en virkelig Evighed. Men Allivet, som midt i Andetheden beseirer Udstykningen, fortsætter og bevarer sig selv, er evigt. Der er i Plantens Celler og i Markens Blomster mere Evighed end i alle «de evige Stjerner» tilhobe. Livsphænomenerne ere forkrænkelige, men Livets Væsen i sit stille Kredsløb er uforkrænkeligt; det sammensættes ikke af et Andet og løses ikke op i et Andet: det bliver i sig selv, uforanderligt i sine Forandringer, uforgængeligt i sit Indre, skjøndt det Ydre forgaaer.

Man besinde sig ret paa Forskjellen mellem det Levende og det Livløse, og man vil overbevise sig om, at ethvert Væsen, vi ansee for et Levende, om det saa kun

lever i en enkelt Celle, bliver at ansee for et Selvvæsen, medens Stoffet, det Materielle, med dets Kræfter og Love kun er et Andetvæsen, er livløst, fordi det er selvløst. Heri sees en gennemgaaende Forskjel mellem physiske Love og Livslove. De physiske Love ere Timelighedslove; kun Selvudviklingslovene ere sande Evighedslove. Af blotte Stofdele og physiske Love kan Livets Oprindelse ikke afledes: at aflede Livet af det Livløse, Selvvæsenet af det Selvløse er ligesaa umuligt, som at aflede Noget af Intet. Først, idet det Timelige gaaer ind under det Evige, og de physiske Love optages i Love for Selvudvikling, erkjende vi Livets Love.

Hvorpaa beroer saa Adskillelsen mellem timeligt og evigt Liv? Ikke paa Allivets Væsen, thi det er fra Evighed af et Selvvæsen, men paa Livets særlige Fremtræden i de levende Individer. I denne Henseende er Forskjellen mellem Planteliv, Dyreliv og Menneskeliv af gennemgaaende Betydning. I Plantelivet er Selvvæsenet saa flydende, at et bestaaende Selv ikke danner sig; i Dyrelivet faaer Selvvæsenet et naturligt Selv, thi Dyret har en Sjæl; men først paa Menneskelivets Trin er Spiren lagt til Udvikling af et Selv, der er sig bevidst, et aandigt, personligt Selv.

Det Spørgsmaal, hvorledes de levende Individer kunne fortsætte deres Selvudvikling ud over Timelighedens Grændser, kan ingen Videnskab besvare. En saadan i det Uendelige fortsat Udvikling af det individuelle Liv er fra de naturlige Erfaringers Synspunkt usandsynlig, men, ifølge Livslovene, dog en Mulighed. Det er denne Mulighed, Troen griber, idet den opdager Selvets Evighed, opløser den i Timelighed hildede Egenville og forvandler den til Aandsvillie. Den fulde Forvisning om Individernes evige Liv er betinget af Aandsvillie.

Det er en letfærdig Forestilling, at der i dette Nærværende ikke skulde gives nogen personlig Vished om et evigt Liv, men først efter Døden. Skulde vi først efter Døden opdage, at der er et evigt Liv, kunde Opdagelsen blive forfærdelig.

Egenvillien, hvad enten den for Øvrigt optræder i Form af Driftvillie eller som Fornuftvillie, fornægter det evige Liv og gjør Brud paa dets Love. Driftvillien gjør Individualitetens timelige Krav gjældende, men udelukker de evige; det er et Lovbrud, et Brud paa Livsloven. Fornuftvillien gjør Evighedskrav gjældende, men paa en selvviskselvøs Maade til Individualitetens Undergang; det er et Lovbrud, et Brud paa Livsloven. En saadan Egenvillie kan gjøre Væsen af Nødvendigheden, bukke og skrabe for Naturlovenes Uforanderlighed, saa meget den vil, den gjør dog Brud paa en uforanderlig Lov, Frihedens, Personlighedens hellige Lov, det evige Livs Grundlov. Men at gaae gjennem Døden ind til Evigheden som en vitterlig Forbryder mod det evige Livs Grundlov, er dog vel en betænkelig Sag.

Paa Aandsvilliens Trin stiller Forholdet mellem det Timelige og det Evige sig som et Forhold i Splid og Forsoning. Kun forsaavidt det Timelige i enhver Henseende gjøres til Middel for det Evige, kan Aandsvillien bruge det Timelige og trods Modstand, Hindringer og Gjenvordigheder forlige sig dermed. Saa kan der strides og lides i det Timelige, men naar der strides og lides for det Eviges Skyld, erkjendes det, at Strid og Lidelse afgive Betingelser for at udvikle Villiens Kraft og forhøie dens Styrke; med denne Erkjendelse voxer Forvisningen om evigt Liv; det Evige kommer bestandig nærmere, saa er der en Forsoning. Men endskjøndt Livet i denne Forsoning er evigt, saa er det dog endnu ikke saligt. Saligheden er kun i lyse Øieblikke; Spliden er ikke hævet; Modsætningen bliver mellem Saligt og ikke Saligt. Det er Villielivets Lov inden Timelighedens Grændser.

Anderledes, naar Timeligheden omskiftes med Evigheden, naar Her ombyttes med Hisset. I Evigheden selv ere de to Væsener, det timelige og det evige, Fjender paa Liv og Død, uforsonlige Fjender. I Evighedens Rige taales ingen Timelighed, thi her taales ingen Forkrænkelighed; det følger af Sagens Natur, det ligger i Evighedsloven. Al udvortes Timelighed, alle Mærker af naturlig

Forkrænkelighed kan Døden borttage; men det Forkrænkelige, der er i det Indvortes, naar Selvet med sin Egenvillie er i Forkrænkelighed, trods al sin Arbeidsvigtighed dog i sit Selvbedrag lutter Endelighed, lutter Timelighed, lutter Forkrænkelighed, dette Mærke kan Døden ikke borttage; thi Døden har ingen Magt til at udslette det Personlige i Menneskets Væsen.

Saa er da dette det evige Livs ubrødelige Lov: «Enten—Eller». Enten har Mennesket sit inderste personlige Liv i Aandsvillien, og da kommer Evighedens Vaar og udfolder Livet til Blomst; det er det Salige. Eller Mennesket har sit Liv i sin Egenvillie, har i Egenvilliens Almene villet sig selv og sin Opløsning. Saa kommer dette Selv med sit Selvbedrag som Evighedens Fjende ind i Evigheden. Det vil opløses, og kan dog ikke opløses, thi det Evige i Selvet gør sin Ret gjældende. Det har ikke villet et evigt Liv, saa maa det lide alle Selvmodsigelsens Kvaler; det har ikke villet Alkjærlighedens Villie, saa møder det Magten, den dømmende Villies Almagt; det er det Usalige. Timelighedens Modsætning af Saligt og Ikke-Saligt kan altsaa i et Hisset forvandle sig til en Evighedsmodsætning mellem Salige og Usalige; det er en Dom efter Loven.

«Men», sige den oplyste Fornufts Talsmænd, «dette Usalige er jo netop det Inhumane. Troer Aandsvillien at kunne kyse os med Usalighed, reent ud sagt, med Muligheden af en evig Fordømmelse, saa have vi da her et haandgribeligt Beviis for, hvad det er, hvortil det Hele tilsidst peger hen. En evig Fordømmelse! Det er et nyt Opkog af den gamle Modsigelse, en Begrebsmodsigelse, som Videnskaben forlængst har løst, — det Usalige, det Barbariske, det Umenneskelige!» Vort Svar er kort. Som Livet er, saa ere dets Love, og Lovene ere jo — «uforanderlige». Dersom Frihedens, Personlighedens Grundlov er barbarisk, saa er ganske vist det evige Liv barbarisk; men saa er ogsaa al Tale om indre Selvstændighed, personligt Maal, Kamp for Frihed, og hvad man ellers vil, naar der tales i Alvor, meningsløs, barbarisk Tale.

Lad os holde os til det, vi kjende, det evige Livs Love indenfor Timeligheden, og til Slutning kaste et Blik paa Forholdet mellem det Religiøse og det Humane.

Vi tør da, hvad dette Forhold angaaer, ikke blive staaende ved det Udvortes og kalde Historien til Vidne paa, hvor ofte Religionen har villet en Vei, og Humaniteten en anden. Spørgsmaalet er: hvad fordrer Religionen, og hvad fordrer Humaniteten? Lade de religiøse og humane Fordringer sig forene eller ikke? Intet kan være mere aandssvækkende end den i taaget Fromhed undfangede Forestilling, at Livet i Gud og Livet i Verden skulde være uforenelige Ting, at et kraftigt, dygtigt, virksomt Liv i den virkelige Verden skulde være en Synd. Naar nu de, som kalde sig «Guds Børn», desuagtet ere nødsagede til at «arbeide og see paa Profiten» lige saa vel som «Verdens Børn», saa trøste de sig med «den haarde Nødvendighed» og «Guds Naade», og leve hen i et gudeligt Smaavrøvl om «Syndernes Forladelse», som ikke fremmer det Humane, og ingen Hjemmel har i det Religiøse. Thi hvad er det, Religionen oprindeligt kalder Synd? Det er jo den Tilstand, hvori Mennesket befinder sig udenfor Aanden, den Tilstand, hvori Individet er hjemfaldet til Driftvillien og den af Gud forladte Egenvillie. Mennesket, siger Religionen, fødes i Synd; thi det fødes under Driftvillien. Af Tilstanden Synd udspringe de saakaldte actuelle Synder; de gaae gennem Følelse, Phantasie og Forestilling og modtage den individuelle Tilregneligheds Præg, idet de optages og fuldbyrdes af Egenvillien.

Betragte vi disse virkelige Synder nøiere, da viser det sig, at de lige saa vel forstyrre Livet i Verden som Livet i Gud, ere i lige Grad ødelæggende for det Humane og for det Religiøse. Det er en egen Art gudelig Naivetet, naar en Sjæleryster, som rigtig vil gaae løs paa Verdens Ugudelighed, giver sig til at dundre mod Mord, Tyveri, Overdaadighed, Gjerrighed, Ondskab, Svig, Løstgængighed osv., som klare Beviser paa Oprør mod Gud, Overtrædelser af hans strenge Bud. De beængstede Samvittigheder faae et Indtryk af, at dersom den Almægtige ikke saa bog-

staveligt havde forbudt alt Sligt i sin hellige Lov og truet Overtræderne med Helvede, saa havde slige grove Udbrud af menneskelig Egenvillie ikke i egenlig Forstand været Synder. Det glemmes, at Almagts Bud ere Kjærlighedsbud, at det Onde forbydes, fordi det i sig selv er ondt, og er ondt fordi det undergraver det Menneskelige. En Gud, hvis Villie fordrer noget Andet af Mennesket end det, som hvert Menneske, der i Tro erkjender sin evige Bestemmelse, maa fordre af sig selv, er en Afgud; med andre Ord: en Religion, der staaer i Strid med sand Humanitet, er lige saa falsk som en Humanitet, der staaer i Strid med sand Religion.

Denne Erkjendelse hænger paa det Nøieste sammen med den rette Forstaaelse af, hvad Syndsforladelse er. Det er en barnlig Forestilling, at Faderen i Himlen, der er blevet vred, fordi hans strenge Bud er overtraadt, kan, idet Forbederen træder imellem, formildes og blive god igjen, naar Synderen kryber til Korset og beder ydmygt om Forladelse. Det Barnlige i en saadan Forestilling bør vi ære og agte, thi det er evig vist, at Gudsforholdet fra Menneskets Side vedblivende maa være et barnligt Forhold. Men det Barnlige er væsenlig forskjelligt fra det Barnagtige. Og barnagtigt bliver Forholdet saa vel hos de «søde» Christne som hos de «sure», naar Syndsforladelsens evige Grundlov miskjendes.

De Glade, der ere saa rødmussede, fordi de midt i «Verdensvrøvlet» kunne gjøre saa omtrent, hvad de ville, og dog altid være forvissede om «Syndernes Forladelse», fordi den staaer i den tredie Troens Artikel, ere ikke barnlige, men barnagtige. Istedetfor at maale Synden med Selvmodsigelsens lige saa humane som religiøse Maalestok, og kjende Angerens Alvor og Syndsforladelsens Virkelighed paa den gjenopvakte Aandsvillies fornyede Spændkraft, skyde de Loven tilside, og voxe og groe i den Indbildning, at en gammel Psalme er vel saa god som en ny Villie.

De sure Christne, der holde paa Tvangslovene, have Besværlighed nok, ikke blot med deres egne, men ogsaa,

og det fornemmelig, med Andres Synder: intet Under, at de ere saa blege. Naar det store Synderegister med Hor og Mord og Luxus og Overdaadighed og Svig og Tyveri osv. oprulles, undgaaer det deres Opmærksomhed, at Sjæledommeren staaer med den ene Fod i Himlen, men med den anden paa Raadstuen; det undgaaer dem, at de store Synder paa Regnebrættet i Grunden ere lige saa inhumane som irreligiøse, at Politiet stadig er paa Spor efter de groveste, uagtet Politiet jo dog ikke er en religiøs, men en slet og ret human Institution: denne storladne Ivren mod «Synderne» og «Synderne» og «Synderne» er, naar den sees i sit Forhold til Aand, mindre alvorlig end barnagtig.

Jo mere den religiøse Erkjendelse klarer sig, desto tydeligere vil det indsees, at Livet i Verden maa være en væsenlig Betingelse for Livet i Gud, saa sandt det religiøse Liv i høieste, fyldigste Maal er et Villieliv. Eet er fornødent; men for dette Enes Skyld er et Verdensindhold af Følelser, Forestillinger, Interesser og Arbejder fornødent. Synden kan nu antage to Former. Enten mangler Selvet det ene Fornødne, Aandskjærligheden med Tro og Haab er udeladt, og Egenvillien kaster sig graadig over det Mangfoldige: det er Synden i Form af Verdslighed; eller Selvet forbruger al sin Villiekraft paa at skille sig af med det virkelige Verdensindhold og forbrænde i Gud, det være nu ad Endelighedens Vei ved vilkaarlige Forsagelsers gode Gjerninger, eller ad Uendelighedens Vei ved mystisk at styrte sig i den unævnelige Alkjærligheds Lyshav: det er Synden i Form af misforstaaet Gudelighed. Livet i Gud betyder, at Mennesket ubetinget har opgivet sin Egenvillie og erkjendt sin absolute Afhængighed af Guds Villie. Livet i Verden betyder, at den absolute Afhængighed begrunder en virkelig Frihed, at Aandsvillien gjør Mennesket selvstændigt. Aanden beviser just sin Personligheds Kraft deri, at Mennesket med kraftig Villie og sikker Haand tager fat paa det virkelige Livs Arbejder.

Middelalderens naive Adskillelse mellem gudelige

og verdslige Gjerninger kan hverken bestaae for Religionens eller for Humanitetens Dom. Alle sædelige Handlinger ere i lige Grad religiøse og humane, saa sandt de udgaae fra Aandsvillien.

Ingen Gjerning i Verden, der staaer i noget Forhold til det personlige Liv, er Aanden for ringe; og ingen udvortes endelig Gjerning, selv om den overbød den største i en Loyola's himmelstormende Askese, er stor nok til at udtrykke Aanden som Aand.

Der er i alle Gjerninger, de være «gudelige» eller «verdslige», Synd, naar Aandsvillen mangler; men i alle Gjerninger, de kaldes nu verdslige eller gudelige, ophæves det Syndige, forsaavidt Aandsvillien træder i Kraft.

Der er ikke tre Slags Gjerninger: nogle, vi skulle gjøre for Guds Skyld, andre vi skulle gjøre for Næstens Skyld foruden dem, vi skulle gjøre for vor egen Skyld. Elsk Gud over alle Ting og din Næste som dig selv! Disse Lovens store Bud ere eet Bud. Det er umuligt at elske sig selv i Sandhed uden at elske Gud, og det er umuligt at elske Gud uden at elske sin Næste. Det Religiøse er, at Kjærlighed til Gud staaer øverst; det Humane er, at Kjærlighed til os selv staaer uadskillelig fra Kjærlighed til Næsten.

Det gamle ufrugtbare Skolespørgsmaal, hvorledes vi med Sikkerhed skulle udfinde, hvad Guds Villie er med Hensyn paa Livets enkelte Gjerninger i de forskjellige mødende Tilfælde, falder fra dette Synspunkt bort af sig selv. Tilværelsen stiller Mennesket en uoverskuelig Mængde af høist forskellige Opgaver. Ingen af disse Opgavers Løsning er overladt til Menneskets selviske Forgødtbefindende. Det Religiøse fordrer, at de alle, umiddelbart eller middelbart henføres — i Troen — til Guds Villie. Men ingen af dem alle bliver i sin umiddelbare Enkelthed bogstavelig bestemt ved en af Gud dicteret Befaling; de skulle alle opfattes med Aandens Frihed. Det Humane skeer sin Ret, idet den menneskelige Villie som Aandsvillie er i hvert mødende Tilfælde opfordret til at handle ud af Personlighedens Indre.

Grundforholdet mellem det Religiøse og det Humane lader sig, ifølge vort Foregaaende, nøiagtig bestemme ved Forholdet mellem Driftvillie, Fornuftvillie og Aandsvillie. Fornuftvillien betegner, som vi have seet, et Overgangstrin, og lader sig ikke gennemføre; den svæver bestandig mellem Religiøst og Irreligiøst, mellem Humant og Inhumant. Driftvillien vil, idet den begynder at blive fornuftig, uden videre ind paa det Humane. Om den end bliver paavirket af Aand, opgiver den derfor ikke sig selv, men gaaer paa Accord med det Religiøse, og søger paa bedste Maade at drage Fordeel af Religionen for at bevare og fremme Humaniteten. Hertil svarer den ofte noget krinkelkrogsagtige Brug, som politiserende Samfund, af Klogskabs-hensyn, have vænnet sig til at gjøre af de religiøse Institutioner. Aandsvillien derimod staaer i et dobbelt Forhold til det Humane, et fjendtligt og et forsonligt. Den staaer i Strid med Drifthumaniteten, thi den staaer i Strid med den naturlige Driftvillie. Den stiller sig afgjørende paa Religionens Side, retter sine Angreb mod den aandsfornegtende Humanitet, nedbryder dens Altere og brænder dens Idoler. Saa seer det ud, som om den var barbarisk. Men disse Angreb paa falsk Humanitet ere i Principet til Bedste for det i Sandhed Humane; just derved, at det Humane ubetinget gaaer ind under det Religiøse, bliver det gjenfødt til et høiere Liv: Aandsvillien griber ind i det Verdslige, planter sit Frihedsbanner og gaaer i Kamp for Humanitetens Ret.

Det tvesidige Forhold mellem Aandsvillien og Humaniteten lader sig eftervise i alle Samfundets Kredse, i Familien, i det Borgerlige, i de Almeenhedens Formaal, for hvilke der arbeides med Ideer.

Ægteskabet er Familielivets sædelige Grundlag. Hvorfra stammer det? hvilken Gyldighed har det? er det opløseligt eller uopløseligt? De, som leve med den usmin-kede Drifthumanitet, maae naturligviis erklære Ægteskabet for et naturligt Produkt af Driftvillien. Det Humane er da, at Ægteskabet betinges af gjensidig Kjærlighed; de umiddelbare Hjerters umiddelbare Hengivelse med Offer

og Accidenser er Ægteskabets Lykke. Hændes det nu, at Kjærlighedsilden gaaer ud, og det kan saa let hændes, da det jo er Driftkjærlighed, saa maa Ægteskabet hæves, for ikke at blive ulykkeligt. Have Individierne ikke uden videre Ret til at hæve det selv, da er det naturligviis en brutal Inhumanitet af et slavisk Bestaaende, som tør understaae sig at sætte Skranker for den frie Kjærlighed i «det frie Kjød». At Aandsvillien ikke kan forlige sig med en saadan Humanitet, er begribeligt. Men det Samfund, der er blevet staaende ved at faae Drifthumaniteten sminket op med nogle sædelige Skjønhedspletter, uden at ville gaae ind paa Religionens ubetingede Fordring, tilfredsstiller heller ikke Aandsvillien. Fra dette Standpunkt faaer man ud, at Ægteskabet ganske vist, efter den guddommelige Lov, er uopløseligt, men dog, naar der indhentes speciel Bevilling, være sig fra Paven eller Cancelliet, alligevel opløseligt af Hensyn til det Humane. Imod en saadan halvreligiøs, forhutlet Humanitet have alvorlige Bodsprædikanter til forskellige Tider hævet deres myndige Røst: «det guddommelige Bud maa høres, erkjendes og lydes, om saa Alverdens Humanitet skal gaae til Grunde derved!» Saa seer det ud, som om Religionen var grusom og foragtede det Humane. Og dog er det en uhyre Misforstaaelse.

Det Religiøse vil herske absolut, ubetinget; men ikke ved udvortes Lovbud. Det udvortes Lovbud, hvad enten det bygges paa Skriftsteder eller paa Cancellirescripter eller paa begge Dele, maa ifølge sin Natur altid holde sig indenfor endelige Betingelser, og kan i sin Udvorteshed aldrig gjøre Fordring paa at gjælde for absolut. Det Absolute ligger i, at det guddommelige Bud i Aandens Navn er et Kjærlighedsbud, et Personlighedens, Selvstændighedens og Frihedens Bud. Den religiøse Forstaaelse er, at Budet i al sin Strenghed ikke vil paalægge Individierne udvortes Tvang, men overbevise dem om Aandsvilliens Krav og fange dem i deres egen Samvittighed. Kommer en religiøs Individualitet efter alvorlig Selvprøvelse for Gud til den ydmygende Vished, at det indgaaede Ægte-

skab er, af hvilkesomhelst Grunde, blevet et tomt Skin, et Trældomsaag, en Snare, da tør en saadan Personlighed, være sig en Kvinde eller Mand, træde selvstændig op, bryde sit Aag og gaae sin egen Vei trods Tungernes Travlhed og et retfærdigt Nabolavs velbekjendte Pharisæisme: det Mod skal Troen give. Det er Religionens Humanitet, og sandere Humanitet kan ikke gives.

Det borgerlige Samfunds sædelige Grundlag er Ret til Eiendom; hvor Eiendomsretten ikke agtes, kan ingen Samfundsorden bestaae. Den driftige Borger vinder Indflydelse i Forhold til som han udvider sine Besiddelser. Den borgerlig juridiske Personlighed fremtræder i Form af Eiendom: jo større Eiendom, desto mere Personlighed. Det er naturlig Humanitet. Driftvillien har sit vigtigste Mellemværende i Maalforhold af Mit og Dit. Saa danner der sig et humant Samfund med humane Formaal. Kaldes nu det Religiøse til Hjælp for at indvie og velsigne al denne Humanitet, faaer den personlige Eiendom naturligviis høie Tanker om sig selv. Eiendommen bliver Capital, og Capitalens Magt er uimodstaaelig. Capitalen bugner under Velsignelsen; den voxer og formerer sig, gjør sig Jorden underdanig og regjerer over Fisken i Havet og Majestæten paa Thronen, over Arbeideren i Gruben og over hvert ubemidlet Dyr, som kryber paa Jorden. For at sikre sig alle Velsignelsens Frugter, bliver Drifthumaniteten gudelig: den rige Mand gaaer i Kirke om Søndagen, giver Summer til det Offenlige osv.; paa Driftvilliens Standpunkt altsammen hæderligt, smukt og humant. Men hvad siger Religionen? Bort med det altsammen! «Sælg alt dit Gods og giv det til de Fattige;» «det er lettere, at en Kameel gaaer igjennem et Naaleøie end at en Rig kommer ind i Guds Rige!» — Hvor forargeligt. Hører I, sige de Fornuftige, hvor fanatisk eensidig Religionen er, hvor lidt den forstaaer sig paa det i Virkeligheden Humane!

For at tage det Forargelige bort og berolige Sindene kommer en blødsøden Sjelétrøster med den ligesaa viden-skabelige som humane Fortolkning, at det ingenlunde er

Religionens Mening, at vi bogstavelig skulle bortgive alt vort Gods: den vil kun vække vor Samvittighed og sætte de Gjerrige Skræk i Blodet. Den rette Mening er, at vi skulle betænke de Fattige, give Noget bort af Godset, en god Deel, især til gudeligt Brug, men ikke Alt; det Meste skulle vi selv beholde, at vi ret maae lære at bestyre det til Gavn og Glæde for os selv og vore Arvinger. Men hvad siger Religionen? Bort med det Hele! «Sælg, hvad Du haver, og giv de Fattige det.» Det er Veien til Fuldkommenhed, Forsagelsens Vei til «Himmeriges Rige». Saaledes blev Budet forstaaet i hine Dage, da Ørkenens Eremiter og Middelalderens strenge Munke endnu ikke havde lært at fuske i det religiøst Humane.

Dog, indvender man, «det store Fremskridt, Nutiden har gjort, bestaaer jo netop i, at den vil forlige Religion med Humanitet.» Tilvisse! Men Forliget skal dog vel ikke grunde sig paa en underfundig Svig. Misforstaaelsen hos hine Gamle var ingenlunde den, at de toge den religiøse Fordring for ubetinget. Paa den bogstavelige Forstaaelse staaer en hellig Antonius, en Benedict fra Nursia, en Francesco af Assisi uendelig høiere end alle den moderniserede Christendoms Mæglingsethikere tilhobe.

Asketernes Misforstaaelse var ingenlunde den, at de toge Forsagelsens Bud for strengt, men tvertimod den, at de ikke toge det strengt nok. De opfattede Verdensforsagelsens Bud som et udvortes Bud, et til Fuldkommenheds Opnaaelse vilkaarlig foreskrevet Tvangsbud. Vel var dette Bud dem ogsaa et Hjertets Bud, et Kjærlighedsbud til Befrielse og Salighed; men Kjærlighedens Bud blev ikke opfattet i Kjærlighedens Aand, thi det blev ikke opfattet i den personlige Friheds Aand. Saa seirede Ufriheden og der fremkom indenfor Religionen to Slags Moral, en høiere for de Fuldkomne og en lavere for de Ufuldkomne. Det var dette Misgreb, der gjorde den middelalderlige Religiøsitet inhuman.

Først naar Forsagelsens Bud bliver tilegnet i Tro som et indvortes Bud, et Frihedens, Kjærlighedens og Personlighedens Bud i al sin Strengthed, bliver Streng-

heden igjen Mildhed, og det Humane gjenfødes i det Religiøse. Det seer saa strengt ud, at Mennesket skal i udvortes Forstand skille sig ved alt sit Gods; Driftvillien seer ingen Bagdør, hvorigjennem den kan slippe bort fra en saa nærgaaende Fordring. Naar det Udvortes derimod omsættes i det Indvortes; naar Budet vender sig og siger: behold, hvad du har, i det Udvortes; men slip det i det Indvortes, vær med al din Eiendom som den, der ikke eier en Hvid, saa, mener man, er Religionen saare mild: Driftvillien øiner Bagdøren, smiler i Skæget, og har sine egne Tanker. Og dog er det saa, at det hellige Kjærlighedsbud, forstaaet i Aand og Sandhed som et Frihedens Bud til personlig Selvudvikling, er i al sin Mildhed langt strengere end et hvilket som helst asketisk Tvangsbud. Det er Aandsvilliens Kraft, der skal prøves i Humaniteten.

Dersom det religiøse Princip for sand Humanitet ikke bliver anerkjendt, vil Striden om Mit og Dit udvikle sig til en barbarisk Strid, og i en barbarisk Strid vil Seiren tilsidst være paa de elementære Kræfters Side. Bliver Humanitetsprincippet derimod tilfulde anerkjendt, ikke mindre paa de Besiddendes end paa de Ikke-Besiddendes Side, vil Verdenskampen gaae sin Gang, men Humaniteten, støttet paa Aandsvilliens Kraft, vil seire.

Kaste vi et Blik paa de forskellige Arbeider, som udføres i Ideernes Tjeneste og ere betingede af særlig Begavelse, saa viser sig Modsætning mellem Idee og Aand. Hvor stor denne Modsætning er, kan sees paa Grækere og Jøder. Grækerne have en overstrømmende Rigdom af frugtbare Ideer, men, hvad vi i egenlig Forstand maae kalde Aand, have de ikke. Jøderne staae paa Aandens Trin under den lovgivende Jehovas Villie, men have en paafaldende Mangel paa productive Ideer. Jøderne repræsenterer det Religiøse, Grækerne det Humane. Man vil desaarsag finde det naturligt, at Christendommen under sin store Indtrædelseskamp i Verden begyndte med at bryde Staven over alle Hedenskabets Genieværker; det var i de Dannedes Øine et talende Beviis paa fanatisk

Inhumanitet. Man vil endvidere finde det naturligt, at den Humanitet, som en religionsfornektende Nutid vil grundlægge paa det moderne Dogme om Drift- og Fornuftlivets absolute Eenhed, vender sig med Ringeagt bort fra «den semitiske Races» stivsindede Borneerthed og søger sine Forbilleder under den græske Himmel. Man vil endelig finde det i sin Orden, at de, som ikke her tør see det Fjendtlige i Forholdet mellem en aabenbaret Religion og en hedensk Humanitet, fordi de ikke tør vedgaae for sig selv, at to absolut ueensartede Principer maae kæmpe paa Liv og Død, indtil enten det ene eller det andet faaer Magten, hutle sig igjennem ved en Mægling efter deres eget Hoved.

Paa Halvreligiøsitetens lige saa halvhumane som principløse Mæglingstrin møde vi da igjen den middelalderlige Adskillelse mellem Gudeligt og Verdsligt, men med et moderniseret Tilsnit. «Alle Humanitetens Ideer ere berettigede, forstaaer sig; Talent og Genie ere gode Gaver, og alle gode Gaver skulle bruges.» Men nu indtræder den Vanskelighed, at de allerfleste humane Ideer ere af Naturen rene Hedninger, og det gaaer dog ikke vel an i vor Tid at døbe Ideerne, som man i Middelalderen døbte Klokkerne. Man maa da gjøre behørig Forskjel mellem dem paa den ene Side, der ikke lade sig henhøre under det Religiøse — Physikens f. Ex. og Komikens — og dem paa den anden Side, som deels umiddelbart deels middelbart kunne bruges i Religionens Tjeneste. Det første Slags maa man lade gaae paa deres egen Haand i al Verdslighed og kun sørge for, at de holde sig inden visse Grændser. Det sidste Slags maa man sætte Priis paa, thi de ere Mæglere mellem det Religiøse og det Humane, efter som de bruges mere eller mindre gudeligt. Det skulde da, hvad Anvendelse af Talent og Genie angaaer, ifølge denne Synsmaade, være mere gudeligt at bygge Kirker end at bygge Raadstuer, mere gudeligt at spille Orgel end at spille Violin, mere gudeligt at male Helgene end at male Køer. Naar man nu desuagtet ikke aabenlyst vil vedkjende sig en

saadan Synsmaade, da er det nok fordi man nødig vil vedkjende sig den Forblanding, som ligger til Grund for Synsmaaden; thi det er jo netop Forblandingen af, hvad der vedkommer Ideen, og hvad der beroer paa Villien, som forvirrer Opfattelsen saavel af det Religiøse som af det Humane.

Ideeformens Indhold er altid fra en eller anden Side et Verdensindhold; Gudsiden selv gjør herfra ingen Undtagelse. — Ingen Idee er i og for sig enten gudelig eller ugudelig; heri ligger, at alle Ideer uden Undtagelse kunne henføres under Aandsvillien, forsaavidt Aandsvillien ingenlunde vil kue, men tvertimod nære, rense og beaande den Driftvillie, der føder dem til Verden. Enhver Idee har et Maal i sig selv, og enhver Idee er et Middel for Aanden. At negte Idee-Udviklingen sin naturlige Ret, er inhumant; men at sætte det absolute Maal i nogensomhelst Idee og forgude Ideen, hvad enten det nu er en Videnskabens eller en Konstens Idee, Ideen af et Statssystem eller Ideen af et Kirkesystem, er irreligiøst.

Hvor Aandsvillien mangler, blive Ideerne selviske; den Spænding og Splid, som opstaaer imellem dem, sætter Lidenskaberne i Bevægelse og giver dem Tøilen. Et bølgende Hav af selvisk-ideelle Bestræbelser kan sættes i Oprør; Stormen kan stige til en saadan Grad, at et rigt begavet Folk gaaer under i Striden. Vi have i Grækerne et tragisk Exempel.

Den naturlige Humanitet kan ikke bære sig selv, den maa bæres af Aanden. De mange Ideeconflicter ere Opgaver for Villien; de danne sig for Villiens Skyld, de opfordre den til Anstrengelse, de kræve dens Afgjørelse. I en stadig Kamp mod selviske Hindringer have vi Betingelserne for den personlige Udvikling af Aandsvilliens Kraft.

Paa disse Tilværelsens Grundlove vil det i Troen kunne sees, at der maa være en inderlig Forbindelse mellem det Nærværende og det Tilkommende, mellem Her og Hisset. Denne Forbindelse kan ikke begrundes

ved udvortes Betragtning af «de Dødes Opstandelse». Den store Umage, som christelige Dogmatikere, især de ældre, have gjort sig med en — naturligviis «videnskabelig» Udmaling af den tilkommende Herlighed, hvorledes de Døde nu egenlig skulle opstaae, i hvilken Alder, i hvilken Tilstand, eenbenede eller tobenede, med Paryk eller uden Paryk, er spildt Uleilighed. Det hele Spørgsmaal viser tilbage til Inderligheden, Personligheden, Aandsvillien, Friheden.

Det Mangfoldige er til for det Enes Skyld, det Timelige er til for det Eviges Skyld: det evige Liv er et indre Liv, der nærer sig af Erindring. Alt, hvad der opleves i det Udvotes, efterlader et Spor i det Indvotes, det vil sige: det inderliggjøres, det erindres. Jo kraftigere Villien er under Oplevelsen, desto dybere graves Erindringens Spor. At disse Spor nogensinde kunne ud-slettes, er en Indbildning, et sandseligt Selvbedrag, der hidrører fra, at Organerne sløves. I Sjælens Liv, i Personlighedens Grund ud-slettes de aldrig: Livets Love vise alle hen til een og samme Grundlov, Erindringens Lov. Meget siges og Meget høres, Meget huskes og Meget glemmes i dette Timelige, men Aanden lytter og gemmer; den glemmer Intet; i Evigheden glemmes Intet. Hukommelsen kan svækkes, Forstanden omtaages, og Bevidsthedens Lys udslukkes; men dybere end alt dette og til Grund for alt dette ligger Selvets Natur forvaret og skjult i Aandens Erindring. Af Erindringens Nat gaaer Alt frem igjen, og det dages paany: Selvbevidsthed, Forstand og Hukommelse vaagner op med alt det Oplevede og først og sidst med alt det, som i Alvor er villet. Hvad der i dette Timelige er levet og nydt, hvorfor her er arbeidet, lidt og stridt, hvad Villien har naaet, og hvad den inderlig har tilstræbt, men ikke opnaaet, af alt dette gaaer Intet tabt; trods sandselig Glemsomhed bliver Intet glemt, det bliver altsammen gjemt, begravet og gjemt i Erindringens Skjød til fornyet Gjennemsyn.

Vort Æmne er ikke udtømt; det er i sig selv udtømmeligt. Langt fra den Indbildning at kunne

udtømme det Uudtømmelige, har jeg i disse Foredrag indskrænket mig til at belyse nogle Træk af Villielivets store Billede for derved at yde et, om end ufuldkomment Bidrag, med det Ønske, at Enhver, som vil tage sine Livserfaringer til Hjælp, maa i Alvor selv blive opmærksom paa, hvad Aandsvillie er, og klare sig Betingelserne for en kraftig Villie.

